

ΕΚ ΤΩΝ ΥΣΤΕΡΩΝ ΕΙΣΗΓΗΣΗ

Ερευνητικό σεμινάριο

Εισαγωγή

Κατόπιν ανάθεσης από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή με στόχο την ενίσχυση της επικοινωνίας και του διαλόγου ανάμεσα σε επαγγελματίες, υπεύθυνους χάραξης εθνικής πολιτικής και ακαδημαϊκούς τεκμηριωμένης έρευνας, το κέντρο αριστείας του δικτύου ευαισθητοποίησης για τη ριζοσπαστικοποίηση (RAN) διεξήγαγε ερευνητικό σεμινάριο στις 17 Οκτωβρίου στο Άμστερνταμ.

Η τελική έκθεση (Μάιος 2018) της ομάδας εμπειρογνομώνων υψηλού επιπέδου της επιτροπής για τη ριζοσπαστικοποίηση (HLCEG-R) αποτέλεσε την αφετηρία του ερευνητικού σεμιναρίου.

Το σεμινάριο εστίασε στα εξής:

- τα θέματα προτεραιότητας,
- τον διάλογο ανάμεσα σε ερευνητές, επαγγελματίες και υπευθύνους χάραξης πολιτικής,
- τις προοπτικές μελλοντικών προτεραιοτήτων ώστε να καλυφθούν οι υφιστάμενες ελλείψεις γνώσεων και να επιτευχθεί καλύτερη σύνδεση ανάμεσα στους ερευνητές και το προϊόν της έρευνάς τους.

Συντάκτης της εισήγησης
είναι ο Magnus Ranstorp,
υπεύθυνος ποιότητας του
κέντρου αριστείας του
δικτύου RAN

Οι ερευνητές, οι επαγγελματίες και οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής συνιστούν τους τρεις πυλώνες μιας επιτυχημένης προσέγγισης για την πρόληψη και καταπολέμηση του βίαιου εξτρεμισμού (P/CVE). Για την ομάδα εμπειρογνομόνων HLCEG-R προτεραιότητα αποτελεί η ενισχυμένη συνέργεια και η αλληλεπίδραση ανάμεσα στα ενδιαφερόμενα μέρη.

Το ερευνητικό σεμινάριο του δικτύου RAN ήταν η αρχή μιας πιο συστηματικής ανταλλαγής ανάμεσα στα εν λόγω μέρη. Σε αυτό το πνεύμα, η ερευνητική κοινότητα, η κοινότητα χάραξης πολιτικής και οι επαγγελματίες όρισαν τους τρόπους με τους οποίους μπορούν να βελτιστοποιήσουν τις ερευνητικές προτεραιότητες και μεθόδους τους ώστε να ενσωματώσουν τα πορίσματα των ερευνών σε πρακτικές και πολιτικές. Επαγγελματίες, υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής και ερευνητές συζήτησαν τα πλέον φλέγοντα ζητήματα όσον αφορά την πρόληψη και καταπολέμηση του βίαιου εξτρεμισμού και αναζήτησαν τρόπους με τους οποίους τα ενδιαφερόμενα μέρη θα μπορούσαν να τα αντιμετωπίσουν μέσω συνεργασίας και κοινών ενεργειών.

Επιπλέον, στο ερευνητικό σεμινάριο εξετάστηκαν οι προσπάθειες της πρωτογενούς έρευνας και προσδιορίστηκαν οι προκλήσεις και τα κύρια αντικείμενα των μελλοντικών ερευνών σύμφωνα με τα θέματα προτεραιότητας της HLCEG-R. Η εκ των υστέρων εισήγηση αξιολογεί την τρέχουσα βάση τεκμηρίωσης των τομέων προτεραιότητας της HLCEG-R και τον τριμερή διάλογο ανάμεσα σε ενδιαφερόμενα μέρη προερχόμενα από την έρευνα, την πρακτική εφαρμογή και τη χάραξη πολιτικής. Αξιολογεί επίσης τα θέματα προτεραιότητας που θα μελετηθούν μέσω στενότερης συνεργασίας στο μέλλον.

Υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής, επαγγελματίες και ακαδημαϊκοί: κοινά διδάγματα και διλήμματα

Το ερευνητικό πλαίσιο του βίαιου εξτρεμισμού και της ριζοσπαστικοποίησης της ΕΕ είναι ένα ιδιαίτερα σύνθετο πεδίο: οι ερευνητές εργάζονται σε πολλούς διαφορετικούς ακαδημαϊκούς επιστημονικούς κλάδους (στις πολιτικές επιστήμες, τις διεθνείς σχέσεις, την κοινωνιολογία, την εγκληματολογία, τη θρησκευολογία κ.λπ.) με αντικείμενό τους ειδικά ζητήματα του βίαιου εξτρεμισμού, χρησιμοποιώντας ποικίλες ποιοτικές και ποσοτικές μεθόδους. Παρά τον μεγάλο όγκο ερευνητικού υλικού, υπάρχουν πολλοί εντός και εκτός της ακαδημαϊκής κοινότητας οι οποίοι αναγνωρίζουν την ανάγκη να υπάρξει επανεξέταση της βιβλιογραφίας και αξιολόγηση της τεκμηριωμένης έρευνας. Μεγάλο μέρος του ακαδημαϊκού έργου για την καταπολέμηση του βίαιου εξτρεμισμού βασίζεται σε θεωρητικές και μη δημοσιευμένες πηγές και όχι σε απτά στοιχεία τεκμηριωμένα με ενδεδειγμένες επιστημονικές μεθόδους. Όπως πολύ ορθά παρατηρεί ο Rohlwing (2016): «εκείνο που λείπει επανειλημμένα είναι οι **εμπειρικές μελέτες** και τα σωστά **ποιοτικά** και **ποσοτικά** στοιχεία που θα στηρίζουν — ή θα αντικρούσουν — τις κοινές παραδοχές γύρω από την πρακτική και την πολιτική της καταπολέμησης του βίαιου εξτρεμισμού». ⁽¹⁾ Η εύλογη κριτική της κατάστασης που επικρατεί στην έρευνα γύρω από την καταπολέμηση του βίαιου εξτρεμισμού επιβεβαιώνεται στη συνέχεια, στη σύντομη ανασκόπησή μας των τεκμηριωμένων ευρημάτων

κάθε θέματος προτεραιότητας της έρευνας, ακολουθώντας τις επισημάνσεις και την οργάνωση της έκθεσης της ομάδας εμπειρογνομόνων υψηλού επιπέδου της επιτροπής για τη ριζοσπαστικοποίηση (HLCEG-R). Παρά την εξέχουσα ακαδημαϊκή συνεισφορά στο σύνολο της έρευνας, πρέπει να επικεντρωθούμε άμεσα στην **καλύτερη ποιότητα, στη διεπιστημονική προσπάθεια** και τον προσδιορισμό **έρευνας που εξετάζει ζητήματα προτεραιότητας για την πρόληψη και καταπολέμηση του βίαιου εξτρεμισμού**. Είναι απαραίτητο να αξιολογηθεί η κατακερματισμένη έρευνα και να προσδιοριστούν και να τεθούν σε προτεραιότητα **οι ελλείψεις στην έρευνα και τις γνώσεις** που πρέπει να καλυφθούν.

Οι επαγγελματίες και οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής οι οποίοι εργάζονται σε ζητήματα πρόληψης και καταπολέμησης του βίαιου εξτρεμισμού επισημαίνουν επίσης ότι, χρειαζόμαστε μια πιο ισχυρή βάση τεκμηρίωσης για να αναπτύξουμε και να υλοποιήσουμε αποτελεσματικές πρωτοβουλίες για την πρόληψη και καταπολέμηση του βίαιου εξτρεμισμού. Απαιτείται περισσότερη έρευνα για να σημειωθεί πρόοδος στον σχεδιασμό της πολιτικής και του προγραμματισμού αλλά και της αξιολόγησης κινδύνου και των εργαλείων αξιολόγησης.

Η ακαδημαϊκή κοινότητα και οι κοινότητες των επαγγελματιών και των υπεύθυνων χάραξης πολιτικής έχουν αντιμετωπίσει αρκετές **προκλήσεις** στη συνεργασία τους. Πρώτον, οι ακαδημαϊκοί θέλουν «μεγαλύτερη **σαφήνεια στους ορισμούς, στις έννοιες και το πλαίσιο** που αφορά την έρευνα για την καταπολέμηση του

⁽¹⁾ Rohlwing, A. (17 Αυγούστου 2016). Women, CVE, and the Problem of empirical data: How can we better measure women's roles in countering violent extremism? [Ανάρτηση σε ιστολόγιο]. Προέλευση:

<https://giwps.georgetown.edu/women-cve-and-the-problem-of-empirical-data-how-can-we-better-measure-womens-roles-in-countering-violent-extremism/>.

βίαιου εξτρεμισμού». ⁽²⁾ Δεύτερον, παρόλο που οι ακαδημαϊκοί χρησιμοποιούν συχνά δυσνόητη και υπερβολικά περίπλοκη **γλώσσα** απευθυνόμενοι σε μη ακαδημαϊκούς, παραβλέπουν πολλές φορές τις **πρακτικές συνθήκες και την πραγματικότητα του πεδίου** που βιώνουν οι επαγγελματίες που εργάζονται εκεί. Τρίτον, οι ακαδημαϊκοί έχουν δύσκολα **πρόσβαση σε απτά, πρωτογενή στοιχεία**: οι περιορισμοί στην πρόσβαση/κοινοποίηση απόρρητων πληροφοριών αλλά και η νομοθεσία προστασίας προσωπικών δεδομένων και ιδιωτικής ζωής που έχουν θεσπίσει τα κράτη περιπλέκουν τη δυνατότητα πρόσβασης των ακαδημαϊκών στα εν λόγω στοιχεία. Κατά συνέπεια, διαταράσσεται σημαντικά η δυνατότητα της ακαδημαϊκής κοινότητας να **εξετάσει τις δεδομένες παραδοχές** γύρω από τον βίαιο εξτρεμισμό και τα μέτρα για την πρόληψη και καταπολέμησή του. Τέταρτον, οι ακαδημαϊκοί και οι επαγγελματίες λειτουργούν σε **διαφορετικές χρονικές κλίμακες**: οι επαγγελματίες πιέζονται να φέρουν γρήγορα αποτελέσματα, ενώ οι ακαδημαϊκοί διακατέχονται από **επιστημονική σχολαστικότητα** και έχουν το πλεονέκτημα να εργάζονται σε μεγαλύτερο βάθος χρόνου. Το μειονέκτημα είναι ότι μέχρι να δημοσιευτούν τα ακαδημαϊκά πορίσματα, ενδέχεται η φύση του **προβλήματος να έχει μετατοπιστεί** ή/και να είναι πλέον λιγότερο επίκαιρη. Εν κατακλείδι, «υπάρχουν αξιοσημείωτες διαφορές ανάμεσα σε ακαδημαϊκούς και επαγγελματίες όσον αφορά τους στόχους που θέτουν, τα κοινωνικά συστήματα στα οποία κινούνται, τις μεταβλητές

που επιχειρούν να χειριστούν και τα αποδεκτά χρονικά πλαίσια εντός των οποίων πρέπει να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα». ⁽³⁾.

Ωστόσο, παρόλο που η συνεργασία ανάμεσα στα πεδία της ερευνητικής κοινότητας και των επαγγελματιών/υπεύθυνων χάραξης πολιτικής στην έρευνα για την πρόληψη και καταπολέμηση του βίαιου εξτρεμισμού παρουσιάζει προκλήσεις, παρουσιάζει επίσης πολλές **κοινές ευκαιρίες**.

Πρώτον, οι ακαδημαϊκοί μπορούν να ασκούν **επιστημονική σχολαστικότητα** και να διεξάγουν **ποιοτικό έλεγχο** στις μεθόδους και τα προγράμματα των επαγγελματιών. Η ύπαρξη βάσης τεκμηρίωσης είναι ουσιώδης στον σχεδιασμό, την υλοποίηση και την αξιολόγηση προγραμμάτων. Δεύτερον, οι επαγγελματίες μπορούν να βελτιώσουν την **κριτική σκέψη** τους ώστε να διαχωρίζουν καλύτερα τα καλά από τα κακά δεδομένα ⁽⁴⁾, ενώ οι ακαδημαϊκοί μπορούν να συμβάλλουν στην **κατανόηση των επιστημονικών πορισμάτων τους**, τα οποία συχνά περιλαμβάνουν δυσνόητες λεπτομέρειες και αποτελούν μέρος ενός γενικότερου πλαισίου. Τρίτον, ακαδημαϊκοί και επαγγελματίες μπορούν να στρέψουν ταυτόχρονα τις προσπάθειές τους σε από κοινού **σχεδιασμό, υλοποίηση και αξιολόγηση μέτρων για την πρόληψη και καταπολέμηση του βίαιου εξτρεμισμού**. Τέταρτον, η συμμετοχή επαγγελματιών και υπεύθυνων χάραξης πολιτικής στον ερευνητικό διάλογο, στόχο και σχεδιασμό **διασφαλίζει τη συνάφεια πολιτικής και πρακτικής εφαρμογής** των ερευνητικών προσπαθειών. Πέμπτον, η

⁽²⁾ Zeiger, S., & Aly, A. (2015). *Countering violent extremism: Developing an evidence-base for policy and practice*. Curtin University. Προέλευση: <http://www.hedayahcenter.org/Admin/Content/File-23201691817.pdf>.

⁽³⁾ Rynes, S. L., Bartunek, J. M., & Daft, R. L. (2001). Across the great divide: Knowledge creation and transfer between practitioners and

academics. *Academy of management Journal*, 44(2), 340-355.

⁽⁴⁾ Rynes, S. L., Bartunek, J. M., & Daft, R. L. (2001). Across the great divide: Knowledge creation and transfer between practitioners and academics. *Academy of management Journal*, 44(2), 340-355.

στενότερη συνεργασία διασφαλίζει τις εστιασμένες, στοχευμένες προσπάθειες και την απαραίτητη διαδικασία, **μέσα από κριτική ματιά, μιας απογραφής ή ενός απολογισμού των γνώσεων που έχουν αποκτηθεί** από το σύνολο της έρευνας, ώστε να καταγραφούν γνώσεις, ελλείψεις και τυχόν ανεπάρκειες που παρεμποδίζουν την πρόοδο τόσο σε θεωρητικό όσο και σε πρακτικό επίπεδο.

Το ερευνητικό σεμινάριο εστίασε σε αυτές τις προκλήσεις και τις ευκαιρίες για τους ερευνητές, τους επαγγελματίες και τους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής, με έμφαση στην ουσία της έρευνας στους τομείς προτεραιότητας που ορίζει η έκθεση της HLCEG-R αλλά και στη διαδικασία ανταλλαγής απόψεων και διδαγμάτων.

Αποτίμηση του σεμιναρίου

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, με την εμπειρία της χρηματοδότησης 400.000 και πλέον θεμάτων έρευνας, τονίζει ότι η έρευνα για την πρόληψη και καταπολέμηση του βίαιου εξτρεμισμού πρέπει να ενταχθεί σε μια ευρύτερη διαδικασία μέσω **τριμερούς διαλόγου** ανάμεσα σε ακαδημαϊκούς, υπεύθυνους χάραξης πολιτικής και επαγγελματίες και, πιθανώς, μέσω διαδικασιών συνδημιουργίας. Η ερευνητική κοινότητα, ζητώντας από υπεύθυνους χάραξης πολιτικής και επαγγελματίες να προσδιορίσουν τις ανάγκες σε 5 με 10 έτη από σήμερα, μπορεί να σχηματίσει εικόνα των αναμενόμενων συνθηκών και αναγκών και μπορεί να εκτιμήσει ποιες γνώσεις αποκτήθηκαν και ποιες είναι οι ελλείψεις, μέσω στενότερων τριμερών προσπαθειών.

Η **Γαλλία** διαμορφώνει μια στενότερη σχέση συνεργασίας ανάμεσα στην έρευνα, την πολιτική και την πρακτική εφαρμογή. Από το 2016, η συνεργασία αυτή έχει εντείνει τον διάλογο μεταξύ ερευνητών και υπεύθυνων χάραξης πολιτικής σε ζητήματα που αφορούν την πρόληψη και καταπολέμηση του βίαιου

εξτρεμισμού. Το Εθνικό Κέντρο Επιστημονικής Έρευνας της Γαλλίας (**Centre national de la recherche scientifique — CNRS**) έχει καταλήξει σε συνεννόηση με τις υπηρεσίες ασφάλειας και πληροφοριών και προωθεί μια στενή συνεργασία ανάμεσα στους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής και την ακαδημαϊκή κοινότητα σε ζητήματα βίαιου εξτρεμισμού. Πολλές επιστημονικές επιτροπές έχουν συστηθεί εντός γαλλικών υπουργείων: παραδείγματος χάρη, το Επιστημονικό Συμβούλιο για τις Διαδικασίες Ριζοσπαστικοποίησης (Conseil scientifique sur les processus de radicalisation — **CosPRAD**) συγκροτήθηκε από τον Γάλλο πρωθυπουργό το 2017. Χαρτογραφεί την έρευνα για τη ριζοσπαστικοποίηση και αποτελεί τον σύνδεσμο μεταξύ ερευνητών και ερευνητικών πορισμάτων και υπεύθυνων χάραξης πολιτικής. Η συγκριτική αξιολόγηση και τα θεματικά εργαστήρια ενισχύουν τη συνεργασία. Υπάρχουν πολλές πλατφόρμες που διευκολύνουν την ανταλλαγή και τον διάλογο ανάμεσα σε ερευνητές, υπεύθυνους χάραξης πολιτικής και επαγγελματίες. Η Διυπουργική Επιτροπή για την Πρόληψη του Εγκλήματος και της Ριζοσπαστικοποίησης (Comité interministériel de prévention de la délinquance et de la radicalisation — **CIPDR**) χρηματοδοτεί και συντονίζει τη σύγκλιση των γαλλικών προσπαθειών σε πολλά επίπεδα. Η **Φινλανδία** διαθέτει **εθνικό δίκτυο ερευνητών** με αντικείμενο τον βίαιο εξτρεμισμό. Υπάρχει διαρθρωμένη συνεργασία με καλή αμοιβαία κατανόηση των διαφορών μεταξύ των ρόλων και των ορίων ανάμεσα στις κοινότητες ερευνητών και υπεύθυνων χάραξης πολιτικής. Οι ερευνητές παρέχουν τεκμηριωμένες γνώσεις αλλά δεν συνεισφέρουν στην πολιτική. Μέσα από τακτικά σεμινάρια, τα πλέον πρόσφατα στοιχεία των ακαδημαϊκών φτάνουν στους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής. Οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής ενσωματώνουν τα πλέον πρόσφατα

ακαδημαϊκά στοιχεία στην εθνική στρατηγική για την καταπολέμηση του βίαιου εξτρεμισμού.

Ορισμένα κράτη της ΕΕ έχουν πιο μακρά παράδοση συνεργασίας ανάμεσα σε ερευνητές, υπεύθυνους χάραξης πολιτικής και επαγγελματίες, ενώ άλλες χώρες έχουν οργανώσει συγκεκριμένες δομές συνεργασίας όπως επιστημονικές επιτροπές για ζητήματα πρόληψης και καταπολέμησης του βίαιου εξτρεμισμού, ομάδες προβληματισμού ή εθνικά δίκτυα. Αυτός ο τύπος συνεργασίας είναι **επωφελής** για όλους: προάγει την αλληλεπίδραση, οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής μπορούν ενεργά να διδαχτούν από την έρευνα και να τη στηρίξουν, η αξιολόγηση γίνεται αποτελεσματικότερη μέσα από στενό διάλογο και η έρευνα, με την υποστήριξη της κυβέρνησης, είναι προσιτή σε ευρύτερο κοινό.

Η **αμοιβαία κατανόηση των ρόλων και των ευθυνών των άλλων μερών** και η θέληση να αφιερωθεί χρόνος και να επενδυθούν πόροι, θα δημιουργήσει μια σταθερή βάση συνεργασίας. Είναι σημαντικό να διεξάγεται ο διάλογος ανάμεσα σε ερευνητές και υπεύθυνους χάραξης πολιτικής με εποικοδομητικό τρόπο και σεβασμό, χωρίς εχθρικότητα.

Δομή της έκθεσης

Η εκ των υστέρων έκθεση εξετάζει τα εξής ερευνητικά θέματα: (α) ενδείξεις και κίνδυνοι της ριζοσπαστικοποίησης: εργαλεία αξιολόγησης κινδύνου, (β) κατανόηση των παραγόντων ανθεκτικότητας, (γ) η βάση τεκμηρίωσης για τους παράγοντες και τις οδούς της ριζοσπαστικοποίησης, όπως οι τάσεις στην εγχώρια ριζοσπαστικοποίηση και τους

αλλοδαπούς τρομοκράτες μαχητές που επιστρέφουν, (δ) αξιολογήσεις διαφορετικών σωφρονιστικών συστημάτων, οδών που οδηγούν στη ριζοσπαστικοποίηση και οδών που ξεκινούν από αυτήν στη διάρκεια φυλάκισης, (ε) αντιμετώπιση ευάλωτων ομάδων (παιδιά, μετανάστες και αιτούντες άσυλο), (στ) εξτρεμιστικές ιδέες και η διάδοσή τους μέσω διαδικτύου ή άλλων μέσων, (ζ) αξιολόγηση και επιτυχείς παρεμβάσεις στην πρόληψη και καταπολέμηση του βίαιου εξτρεμισμού και (η) ερευνητικά διδάγματα από την πρόληψη και καταπολέμηση του βίαιου εξτρεμισμού εκτός ΕΕ.

Κάθε θέμα περιλαμβάνει μια ενότητα η οποία περιέχει μια συνοπτική αποτίμηση της έρευνας και της βάσης τεκμηρίωσης με τη συνεισφορά αξιολόγησης από ομότιμους ακαδημαϊκούς. Το περιεχόμενο δεν είναι ασφαλώς διεξοδικό αλλά προσφέρει ένα σημείο αναφοράς για να προχωρήσουμε πάνω στη βάση των γνώσεων που έχουν αποκτηθεί από την ακαδημαϊκή κοινότητα αλλά και τη σκοπιά των επαγγελματιών και των υπεύθυνων χάραξης πολιτικής. Η αποτίμηση των συζητήσεων του ερευνητικού σεμιναρίου παρουσιάζεται στο τέλος κάθε ενότητας με τον τίτλο «Ελλείψεις και ευρήματα της έρευνας».

Ενδείξεις και κίνδυνοι της ριζοσπαστικοποίησης: εργαλεία αξιολόγησης κινδύνου

Σύμφωνα με τον Borum (2015), υπάρχουν οκτώ κατηγορίες κινδύνου στον βίαιο εξτρεμισμό και την τρομοκρατία: θυμικό/συναίσθημα, συμπεριφορές, γνωστικός τύπος, πεποιθήσεις/ιδεολογία, στάσεις, κοινωνικοί παράγοντες και ταυτότητες και ικανότητες⁽⁵⁾.

⁽⁵⁾ Borum, R. (2015). Assessing risk for terrorism involvement. *Journal of Threat Assessment and Management*, 2(2), 63.

Έχουν πραγματοποιηθεί σημαντικές έρευνες για τους τρόπους με τους οποίους μπορεί να είναι εφικτή η καλύτερη δυνατή διεξαγωγή της αξιολόγησης κινδύνου που αφορά ειδικά την τρομοκρατία. Τα υφιστάμενα εργαλεία αξιολόγησης κινδύνου εστιάζουν στην αξιολόγηση της σκέψης και της λογικής ατόμων και στον κίνδυνο που εγκυμονεί η δέσμευση αυτών των ατόμων να προβούν σε πράξεις βίας. Για παράδειγμα υπάρχουν τα **Extremism Risk Guidance (ERG 22+)**, **Vulnerability Assessment Framework (VAF)**, **Violent Extremism Risk Assessment, version 2 (VERA-2)**, **Structured Assessment of Violent Extremism (SAVE)** και **Terrorist Radicalization Assessment Protocol (TRAP-18)**. Πολλά από αυτά τα εργαλεία αξιολόγησης κινδύνου περιλαμβάνουν τρία στοιχεία: δέσμευση, πρόθεση και ικανότητα. Τα εργαλεία χωρίζονται σε υποκατηγορίες συγκεκριμένων δεικτών κινδύνου που προβλέπουν και αξιολογούν ψυχολογικούς δείκτες, προτιμήσεις και στάσεις απέναντι στην τρομοκρατία, τον εξτρεμισμό και τη ριζοσπαστικοποίηση. Όλα τα εργαλεία αξιολόγησης κινδύνου περιλαμβάνουν μια σειρά από δείκτες για παράγοντες όπως οι εξής: (α) πεποιθήσεις και στάσεις, (β) πλαίσιο και πρόθεση, (γ) ιστορικό και ικανότητες, (δ) δέσμευση και κίνητρο και (ε) συνθήκες προστασίας.

Η βρετανική κυβέρνηση χρησιμοποιεί το ERG 22+ στη διαδικασία ελέγχου ατόμων τα οποία συμμετέχουν στο πρόγραμμα Channel. Με τον ίδιο τρόπο, το VERA-2 χρησιμοποιείται ευρέως από σωφρονιστικές υπηρεσίες και υπηρεσίες επιτήρησης σε πολλές χώρες. Το **IR46** (Islamitisch Radicaliserings-model) είναι ένα ολλανδικό μοντέλο αξιολόγησης κινδύνου που

χρησιμοποιείται από πολλές υπηρεσίες στο περιφερειακό κέντρο προστασίας της Χάγης (Haaglanden Veiligheidshuis). Τα εργαλεία αξιολόγησης κινδύνου έχουν κοινές «διαστάσεις κινδύνου, όπως η πρόθεση και η ικανότητα, και παράγοντες κινδύνου, όπως αδικίες ή δυσαρέσκειες, κατήχηση, στέρση της ανθρώπινης ιδιότητας, νοοτροπία που διαχωρίζει εμάς από τους άλλους»⁽⁶⁾. Υπάρχουν και πολλές διαφορές ανάμεσα στα διάφορα μέσα αξιολόγησης κινδύνου. Το ERG 22+ δημιουργήθηκε για άτομα που είχαν καταδικαστεί για τρομοκρατικά αδικήματα. Το VERA-2 είναι ένα εξειδικευμένο εργαλείο αξιολόγησης κινδύνου σχεδιασμένο να χρησιμοποιείται με άτομα με ιστορικό εξτρεμιστικής βίας ή/και ενεργή συμμετοχή σε βίαιο εξτρεμισμό (με παράβαση του νόμου). Το TRAP-18 χρησιμοποιείται ως διερευνητικό πλαίσιο και περιλαμβάνει 8 άμεσα προειδοποιητικές συμπεριφορές και 10 περισσότερο μακροπρόθεσμα χαρακτηριστικά. Το TRAP-18 είναι ένα «διερευνητικό πρότυπο κινδύνου» με σκοπό να καθοδηγεί τους αναλυτές πληροφοριών κατά την αξιολόγηση απειλών στοχευμένης βίας. Ομοίως με το TRAP-18, το CoE Returnee 45 του δικτύου RAN είναι ένα διερευνητικό εργαλείο κινδύνου που δεν έχει ακόμα ελεγχθεί ή επικυρωθεί. Επίσης, οι δημιουργοί του VERA-2 σχεδίασαν και το CYBERA (από τον όρο CYBER-VERA) το οποίο συνδυάζει δείκτες κινδύνου του κυβερνοχώρου με δείκτες κινδύνου του VERA-2.

Το εργαλείο διαρθρωμένης αξιολόγησης βίαιου εξτρεμισμού **Structured Assessment of Violent Extremism (SAVE)** έχει σχεδιαστεί για να αξιολογεί τον εξτρεμιστικό τρόπο σκέψης και την επιρροή που ασκεί σε νοοτροπίες, όσον αφορά

⁽⁶⁾ Dean, G., & Pettet, G. (2017). The 3 R's of risk assessment for violent extremism. *Journal of forensic practice*, 19(2), 91-101.

την τέλεση πράξεων βίας. Το SAVE περιλαμβάνει ένα «σύνολο καταλόγων με στοιχεία προς έλεγχο 30 "γνωστικών" παραγόντων κινδύνου (δηλ. αντιλήψεις και πεποιθήσεις) και ένα πρόγραμμα λογισμικού που λειτουργεί ως εφαρμογή απεικόνισης».⁽⁷⁾ Το εργαλείο διαρθρωμένης επαγγελματικής κρίσης Model of Analysis for Differentiating Delusional Disorder from the Radicalization of Extreme Beliefs–17 Factor (MADDD-ή-Rad-17) δημιουργήθηκε από τον Mark Cunningham (2018) για να καθορίζει κατά πόσον ένα αδίκημα είναι προϊόν παραληρηματικής διαταραχής ή οφείλεται στη ριζοσπαστικοποίηση ακραίων πεποιθήσεων⁽⁸⁾.

Σε γενικές γραμμές, υπάρχουν **τρία βασικά μοντέλα αξιολόγησης κινδύνου**, τα οποία αναλύονται στη συνέχεια.

- Η επαγγελματική κρίση που περιλαμβάνει προβλέψεις κινδύνου βασισμένες αποκλειστικά στην εμπειρία του επαγγελματία και τη γνώση για το άτομο που αξιολογείται.
- Αναλογιστικά εργαλεία βασισμένα σε καταλόγους με στοιχεία προς έλεγχο δεικτών κινδύνου, με χρήση τύπου ο οποίος οδηγεί σε μια γενική πρόβλεψη κινδύνου (π.χ. υψηλός, μέτριος ή χαμηλός κίνδυνος).
- Η διαρθρωμένη επαγγελματική κρίση, η οποία συνδυάζει τις δύο προσεγγίσεις (την επαγγελματική και την αναλογιστική) για να κατευθύνει συστηματικά τη διαδικασία, εντοπίζοντας τους κινδύνους και αξιολογώντας το άτομο μέσα σε γενικότερο

πλαίσιο. Στο μοντέλο διαρθρωμένης επαγγελματικής κρίσης η αξιολόγηση βασίζεται και στην παρουσία και τη συνάφεια των παραγόντων κινδύνου για το εν λόγω άτομο.

Πρόκειται για μοντέλα που κατευθύνουν την πολυσύνθετη διαδικασία, δημιουργούν μια ενιαία κατανόηση μεταξύ κυβερνητικών υπηρεσιών και παρέχουν αξιοποιήσιμους δείκτες κινδύνου για τυχόν μελλοντικές πράξεις βίας. Είναι επίσης χρήσιμα από την άποψη της επανένταξης/αντιμετώπισης, καθώς ορισμένες αξιολογήσεις κινδύνου περιλαμβάνουν παράγοντες προστασίας.

Οι ερευνητικές προσπάθειες αξιολογούν την αξιοπιστία αυτών των εργαλείων αξιολόγησης κινδύνου και την υποκειμενικότητα της επαγγελματικής κρίσης στις αξιολογήσεις κινδύνου. Οι ερευνητές επισημαίνουν μεθοδολογικά ζητήματα όπως οι χαμηλές τιμές βάσης, καθώς και προβλήματα επικύρωσης και αξιοπιστίας στη σύλληψη ποικίλων τύπων προσωπικότητας και επικίνδυνων συμπεριφορών. Ορισμένοι ερευνητές έχουν θέσει το ερώτημα κατά πόσον οι κλίμακες αξιολόγησης που χρησιμοποιούνται στο VERA-2 έχουν όντως ελεγχθεί ή αποδειχθεί⁽⁹⁾.

Σε μια συστηματική επανεξέταση εργαλείων αξιολόγησης, οι Scarcella et al. (2016) αναφέρουν ότι μόνο οι μισές μελέτες και τα μισά εργαλεία τα οποία εξέτασαν περιείχαν σαφή περιγραφή των μέσων και η αξιολόγηση των ψυχομετρικών ιδιοτήτων ήταν γενικά πολύ χαμηλής ποιότητας.

⁽⁷⁾ Dean, G., & Pettet, G. (2017). The 3 R's of risk assessment for violent extremism. *Journal of forensic practice, 19*(2), 93.

⁽⁸⁾ Cunningham, M. D. (2018). Differentiating delusional disorder from the radicalization of extreme beliefs: A 17-factor model. *Journal of Threat Assessment and Management, 5*(3), 137.

⁽⁹⁾ Scarcella, A., Page, R., & Furtado, V. (2016). Terrorism, radicalisation, extremism, authoritarianism and fundamentalism: a systematic review of the quality and psychometric properties of assessments. *PloS one, 11*(12), e0166947.

Η συγκεκριμένη μελέτη ενθαρρύνει τους ερευνητές να θέτουν έναν χρυσό κανόνα εγκυρότητας και αξιοπιστίας όσον αφορά τις κατευθυντήριες οδηγίες και τους καταλόγους με στοιχεία προς έλεγχο. Τονίζει ότι «τα μέσα πρέπει να ελέγχονται, η εγκυρότητα και η αξιοπιστία πρέπει να διασταυρώνονται και οι μελέτες πρέπει να μπορούν να επαναλαμβάνονται και να κρίνονται». Εγείρονται σοβαρά δεοντολογικά ζητήματα αν τα εργαλεία αξιολόγησης χρησιμοποιούνται χωρίς να αποκαλύπτονται προηγουμένως τα αποτελέσματα των μελετών.

Απαιτείται περαιτέρω έρευνα με αντικείμενο τη σχετική αξία των παραγόντων κινδύνου. Ο Borum (2015) προτείνει οκτώ βασικούς τομείς «ως πλαίσιο για τη συλλογή δεδομένων: θυμικό/συναίσθημα, συμπεριφορές, γνωστικό τύπο, πεποιθήσεις/ιδεολογία, στάσεις, κοινωνικούς παράγοντες, ταυτότητες και ικανότητες, καθένας από τους οποίους θα περιλαμβάνει ειδικότερες διερευνητικές προσεγγίσεις για τους μηχανισμούς "ενεργοποίησης" και "άρσης αναστολής"»⁽¹⁰⁾.

Κάποιοι ερευνητές τονίζουν την ανάγκη να τίθενται υπό πλαίσιο οι παράγοντες κινδύνου κατά την αξιολόγηση κάθε πορείας ξεχωριστά ώστε να προσδιορίζονται οι παράγοντες που είναι πιο σημαντικοί. Άλλοι υποστηρίζουν ότι είναι απαραίτητο να γίνεται διάκριση ανάμεσα σε μια ευάλωτη στάση γενικά και την ειδική ευάλωτη στάση που σχετίζεται με τη ριζοσπαστικοποίηση.

Συνεπώς, είναι σημαντικό να «αναλύσουμε την "ευάλωτη στάση" στη ριζοσπαστικοποίηση σε δύο διαστάσεις: την επιδεκτικότητα προς την ηθική μεταβολή και την επιδεκτικότητα προς την έκθεση σε ριζοσπαστικοποιημένο περιβάλλον»⁽¹¹⁾. Η πρώτη διάσταση διέπεται από γνωστικές ικανότητες και κανόνες που βασίζονται σε αξίες, ενώ η δεύτερη διέπεται από κοινωνικές και προσωπικές επιλογές. Ο Borum (2014) υποστηρίζει ότι οι αξιολογήσεις κινδύνου πρέπει να εστιάζουν στο άτομο και τις «τάσεις που καθοδηγούν τα κίνητρα, τον χαρακτήρα, την εκούσια επιλογή, τα συναισθήματα, τη στάση και την κοσμοθεωρία του»⁽¹²⁾.

Η κριτική κατά των εργαλείων αξιολόγησης λαμβάνει διαφορετικές μορφές. Ελάχιστοι εργαλεία αξιολόγησης κινδύνου και ελάχιστοι παράγοντες κινδύνου έχουν επικυρωθεί εμπειρικά. Επίσης έχουν ανακόλουθη εφαρμογή και υπάρχει μια υπέρμετρη εξάρτηση από τους στατικούς παράγοντες κινδύνου⁽¹³⁾. Ορισμένοι είναι της άποψης ότι δίνεται υπερβολική έμφαση στο άτομο και δεν δίνεται αρκετή έμφαση στην αλληλένδετη σχέση του ατόμου με ευρύτερους παράγοντες (το περιβάλλον). Άλλοι ισχυρίζονται ότι ο στόχος των εργαλείων αξιολόγησης κινδύνου είναι να εντοπίζουν τον κίνδυνο ριζοσπαστικοποίησης του ατόμου και όχι τον κίνδυνο της βίας.

Ένα άλλο αξιοσημείωτο ζήτημα είναι το επίπεδο δεξιοτήτων και εκπαίδευσης του αξιολογητή: έχει

⁽¹⁰⁾ Borum, R. (2015). Assessing risk for terrorism involvement. *Journal of Threat Assessment and Management*, 2(2), 63.

⁽¹¹⁾ Corner, E., Bouhana, N., & Gill, P. (2018). The multifinality of vulnerability indicators in lone-actor terrorism. *Psychology, Crime & Law*, 1-22.

⁽¹²⁾ Borum, R. (2014). Psychological vulnerabilities and propensities for involvement in violent extremism. *Behavioral sciences & the law*, 32(3), 286-305.

⁽¹³⁾ RTI International. (2018). *Countering violent extremism: The application of risk assessment tools in the criminal justice and rehabilitation process. Literature Review*. Prepared for First Responders Group Department of Homeland Security Science and Technology Directorate. Προέλευση: https://www.dhs.gov/sites/default/files/publications/OPSR_TP_CVE-Application-Risk-Assessment-Tools-Criminal-Rehab-Process_2018Feb-508.pdf.

ιδιαίτερη σημασία, καθώς οι αξιολογήσεις κινδύνου διεξάγονται συχνά από έναν μόνο αξιολογητή. Επίσης συναφές είναι το ερώτημα ποιος θα πρέπει να διεξάγει αξιολογήσεις κινδύνου. Για παράδειγμα, οι van de Weert και Eijkman αναδεικνύουν το ζήτημα της υποκειμενικότητας στον εντοπισμό ριζοσπαστικοποίησης και βίαιου εξτρεμισμού: παρατηρούν ότι οι εργαζόμενοι με άτομα νεαρής ηλικίας δεν είναι επαρκώς καταρτισμένοι ώστε να εντοπίζουν δείγματα (βίαιου) εξτρεμισμού σε τοπικό επίπεδο ⁽¹⁴⁾.

Ελλείψεις και ευρήματα της έρευνας

Αρκετές εργασίες της ΕΕ έχουν μελετήσει την αξιολόγηση κινδύνου βίαιων εξτρεμιστών. Η έρευνα υποδεικνύει **θετική συσχέτιση ανάμεσα στις ψυχικές διαταραχές και τον βίαιο εξτρεμισμό (αλλά χωρίς αιτιότητα)** — γεγονός που μερικές φορές αναγνωρίζεται δύσκολα από τους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής. Παρόλο που έχουν αναπτυχθεί διάφορα **εργαλεία με τη χρηματοδότηση της ΕΕ**, είναι σαφές ότι **αλληλοσυμπληρώνονται** αντί να ανταγωνίζονται ή να αναπαράγουν το ένα το άλλο.

Το ευρωπαϊκό έργο βάσης δεδομένων και αξιολόγησης κινδύνου βίαιων εξτρεμιστών Database and Assessment of Risks of violent Extremists (**DARE**) δημιούργησε μια βάση δεδομένων καταδικασμένων τρομοκρατών και βίαιων εξτρεμιστών και των πράξεών τους. Το εγχειρίδιο κωδικών που συνοδεύει το DARE προσδιορίζει τους σημαντικότερους παράγοντες κινδύνου και θα χρησιμοποιηθεί για τη συστηματική βαθμολόγηση δικαστικών αρχείων. Το **εγχειρίδιο κωδικών του DARE** αξιοποιεί

«δημογραφικά στοιχεία, την ανάλυση του κατηγορητηρίου και των αδικημάτων, την ανάλυση του υποκειμένου, το ποινικό μητρώο και το ατομικό ιστορικό, την εξελικτική διαδρομή, την ψυχοπαθολογία, τη ριζοσπαστικοποίηση και στοιχεία του μέσου αξιολόγησης κινδύνων βίαιου εξτρεμισμού VERA-2R» ⁽¹⁵⁾.

Το DARE και άλλα παρεμφερή έργα πρέπει να **συμβαδίζουν και να συμμορφώνονται με τον γενικό κανονισμό για την προστασία δεδομένων της ΕΕ (ΓΚΠΔ) (Κανονισμός (ΕΕ) 2016/679)**. Σε αυτή την κατεύθυνση, μία επιλογή είναι να χρησιμοποιούνται κρυπτογραφημένα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα.

Το **MINDb4ACT** είναι ένα συνεργατικό σχέδιο με 7 υπηρεσίες επιβολής του νόμου, ομάδες προβληματισμού, ερευνητικά κέντρα, πανεπιστήμια, επαγγελματικές ενώσεις και μη κυβερνητικές οργανώσεις (ΜΚΟ) με έδρα σε 10 κράτη μέλη (Βέλγιο, Δανία, Γερμανία, Ισπανία, Γαλλία, Ιταλία, Αυστρία, Πολωνία, Φινλανδία και Ηνωμένο Βασίλειο). Μέσω 21 πιλοτικών προγραμμάτων θα υλοποιηθούν πρακτικές και παρεμβάσεις σε 5 βασικούς τομείς: (α) σωφρονιστικά ιδρύματα και δικαστήρια, (β) σχολεία και εκπαιδευτικά κέντρα, (γ) κέντρα υποδοχής και ταυτοποίησης μεταναστών και κέντρα προσωρινής κράτησης αιτούντων άσυλο, (δ) αστικά κέντρα και (ε) διαδίκτυο και μέσα επικοινωνίας ⁽¹⁶⁾. Στόχος είναι η πρόληψη και όχι η πρόβλεψη βίαιου εξτρεμισμού.

Το σχέδιο **Pericles** για τη «σύσταση πολιτικής και βελτίωση των εργαλείων επικοινωνίας για τις υπηρεσίες επιβολής του νόμου και τις υπηρεσίες ασφάλειας κατά την πρόληψη βίαιης ριζοσπαστικοποίησης» αφορά αποκλειστικά τις

⁽¹⁴⁾ van de Weert, A., & Eijkman, Q. A. (2018). Subjectivity in detection of radicalisation and violent extremism: a youth worker's perspective. *Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression*, 1-24.

⁽¹⁵⁾ DARE Codebook Violent Extremists (Έκδοση 05-10-18) στην κατοχή του συντάκτη.

⁽¹⁶⁾ MINDb4ACT. (2018). About MINDb4ACT. Προέλευση: <https://mindb4act.eu/about/>.

«μεταβατικές διαδικασίες της ριζοσπαστικοποίησης»⁽¹⁷⁾. Παρακολούθησε 15 παραβάτες στη Γερμανία και ανακάλυψε, κατόπιν επαγγελματικής διάγνωσης, ότι 6 εκ των 15 έπασχαν από ψυχικές διαταραχές. Οι ακροδεξιές εξτρεμιστικές στάσεις σημειώνουν άνοδο σε νεαρά άτομα 15 ετών και άνω και οι πιθανότητες είναι μεγαλύτερες όταν τη στάση αυτή ακολουθεί η οικογένεια του νεαρού ατόμου και όχι το φιλικό του περιβάλλον.

Κατανόηση των παραγόντων ανθεκτικότητας

Υπό ευρεία έννοια, ανθεκτικότητα είναι η ικανότητα ενός ατόμου να προσαρμόζεται και να ξεπερνά τις αντιξοότητες όταν αντιμετωπίζει δύσκολες και τραυματικές καταστάσεις. Το ζήτημα της ανθεκτικότητας είναι σύνθετο και πολύπλευρο, καθώς πρέπει να ληφθεί υπόψη το συγκεκριμένο επίπεδο: ανθεκτικότητα σε ατομικό επίπεδο (όταν το άτομο ξεπερνά μια τρομοκρατική επίθεση ή αποκτά το σθένος να απορρίψει εξτρεμιστικά μηνύματα) ή ανθεκτικότητα σε επίπεδο κοινότητας (ανάπτυξη ισχυρών κοινωνικών δεσμών ζωτικής σημασίας για την πρόληψη της βίας και της κοινωνικής πώλωσης).

Υπάρχουν πολλοί παράγοντες προστασίας για την πρόληψη βίας που μπορούν να εφαρμοστούν σε περιπτώσεις βίαιου εξτρεμισμού.

Οι **Sieckelinck και Gielen (2017)** προσδιορίζουν αρκετούς παράγοντες προστασίας οι οποίοι

προάγουν την ανθεκτικότητα στα άτομα: βελτίωση κοινωνικών δεξιοτήτων αντιμετώπισης προβλημάτων μέσω της διαχείρισης θυμού και της επίλυσης διαφορών, ανάπτυξη δημοκρατικού πνεύματος και αγωγή του πολίτη, μαθήματα θρησκευτικών, αντιαφηνήματα και μέτρα προστασίας στο διαδίκτυο, συμμετοχική θεραπεία και θεραπεία τραυματικών καταστάσεων, υποστηρικτικό και ζεστό οικογενειακό περιβάλλον και αυτονομία, αυτοπεποίθηση και αίσθηση αυτοελέγχου (αυτενέργεια) η οποία περιλαμβάνει κοινωνική και συναισθηματική ευεξία και δεξιότητες διαβίωσης⁽¹⁸⁾.

Σε μια συστηματική επανεξέταση έρευνας με αντικείμενο τους παράγοντες προστασίας απέναντι στον εξτρεμισμό και τη βίαιη ριζοσπαστικοποίηση, οι **Lösel et al. (2018)** προσδιορίζουν 30 διαφορετικούς παράγοντες προστασίας με προστατευτική επίδραση: «αυτοέλεγχος, τήρηση του νόμου, αποδοχή της νομιμοποίησης της αστυνομίας, ασθένεια, θετική γονεϊκή συμπεριφορά, μη βίαιοι σύντροφοι/σύζυγοι, καλή σχολική επίδοση, μη βίαιοι συνομήλικοι, επαφή με αλλοδαπούς και μια στοιχειώδης σύνδεση με την κοινωνία». ⁽¹⁹⁾ Σε διαφορετική μελέτη για τον βίαιο εξτρεμισμό στην ανώτερη εκπαίδευση, οι **Van Brunt, Murphy και Zedginidze (2017)** προσδιορίζουν αρκετούς παράγοντες προστασίας: κοινωνικοί δεσμοί, πλουραλιστική ενσωμάτωση, μη βίαιες διέξοδοι, ασφάλεια στην κοινωνία, συναισθηματική σταθερότητα, επαγγελματική/ακαδημαϊκή

⁽¹⁷⁾ Pericles. (2018). Pericles. Γενική ιδέα. Προέλευση: <http://project-pericles.eu/about/>.

⁽¹⁸⁾ Sieckelinck, S. & Gielen, A.-J. (2018). Protective and promotive factors building resilience against violent radicalisation. RAN CoE Issue Paper, April 2018. Προέλευση: https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/ran-

papers/docs/ran_paper_protective_factors_042018_en.pdf.

⁽¹⁹⁾ Friedrich Lösel, Sonja King, Doris Bender, Irina Jugl. "Protective Factors Against Extremism and Violent Radicalization: A Systematic Review of the Evidence", *International Journal of Developmental Sciences*, Vol.12, No.9 (August 2018): pp.1-14.

ενασχόληση, γενική ικανότητα, ενσυναίσθηση, ανθεκτικότητα και συνέπειες των πράξεων ⁽²⁰⁾.

Οι Bhui et al. (2014) έλεγξαν υποθέσεις για την κατάθλιψη, τις ψυχοκοινωνικές αντιξοότητες και τα κοινωνικά αγαθά υπό μορφή παραγόντων κινδύνου και ανθεκτικότητας στα πρώιμα στάδια της ριζοσπαστικοποίησης ⁽²¹⁾. Η έρευνα περιλάμβανε 608 άτομα με καταγωγή των οικογενειών από το Πακιστάν ή το Μπανγκλαντές, ηλικίας 18 έως 45 ετών, μουσουλμανικής ανατροφής, κατοίκους Ανατολικού Λονδίνου και Μπράντφορντ. Το πόρισμα ήταν ότι οι μάλλον έχοντες συμπάθεια προς τις βίαιες διαμαρτυρίες και την τρομοκρατία ήταν πιο πιθανό να εμφανίσουν κατάθλιψη και ότι η θρησκεία έπαιξε σημαντικό ρόλο στα εν λόγω άτομα.

Οι ερευνητές εντοπίζουν στενή αλληλένδετη σχέση ανάμεσα στην ανθεκτικότητα του ατόμου και την ανθεκτικότητα της κοινότητας. Ορισμένοι υποδηλώνουν ότι οι κοινωνικοί δεσμοί, οι κοινωνικές ομάδες και το κοινωνικό κεφάλαιο αποτελούν θεμελιώδη στοιχεία της ανθεκτικότητας της κοινότητας. Η συμμετοχή περιθωριοποιημένων ή υποεκπροσωπούμενων μελών της κοινότητας είναι ένα σημαντικό μέσο ενίσχυσης της ανθεκτικότητας της κοινωνίας. Η έρευνα δείχνει ότι οι πολιτικές που έχουν ως αποτέλεσμα τη δημιουργία «ύποπτων κοινοτήτων» υπονομεύουν την ανθεκτικότητα. Ενώ η ισχυρή κοινωνική αίσθηση ταυτότητας εντός συγκεκριμένων εθνοτικών ή θρησκευτικών

ομάδων μπορεί να ενισχύσει την ανθεκτικότητα απέναντι στον εξτρεμισμό, η κοινωνική περιθωριοποίηση μπορεί να οδηγήσει σε μια ευάλωτη στάση απέναντι στον βίαιο εξτρεμισμό. Η ανάπτυξη ισχυρών συμπράξεων μεταξύ κοινοτήτων και κυβέρνησης είναι ουσιώδης για την ενίσχυση της ανθεκτικότητας της κοινότητας.

Οι **Ellis και Abdi (2017)** υποστηρίζουν ότι υπάρχουν τρεις τύποι κοινωνικών δεσμών με ζωτική σημασία για μια ανθεκτική κοινότητα όσον αφορά τον βίαιο εξτρεμισμό: οι δεσμοί των σχέσεων, οι δεσμοί που γεφυρώνουν και οι δεσμοί που συνδέουν ⁽²²⁾. Είναι σημαντικό οι κυβερνήσεις να εργάζονται και στις τρεις κατευθύνσεις για να ενισχύουν τις σχέσεις και τις συμπράξεις με τις κοινότητες.

Οι Grossman et al. (2017) δημιούργησαν το Building Resilience to Violent Extremism (BRAVE-14) για την ενίσχυση της ανθεκτικότητας ενάντια στον βίαιο εξτρεμισμό, μια επικυρωμένη μέθοδο 5 παραγόντων και 14 στοιχείων για τον προσδιορισμό και την κατανόηση της ανθεκτικότητας νεαρών ατόμων στον βίαιο εξτρεμισμό σε επίπεδο κοινότητας. Πέντε παράγοντες ενισχύουν την ανθεκτικότητα των νέων στον βίαιο εξτρεμισμό: η πολιτισμική ταυτότητα και συνεκτικότητα, οι σχέσεις γεφύρωσης, οι σχέσεις σύνδεσης, οι συμπεριφορές που συνδέονται με τη βία και οι πεποιθήσεις που συνδέονται με τη βία ⁽²³⁾.

⁽²⁰⁾ Van Brunt, B., Murphy, A., & Zedginidze, A. (2017). An exploration of the risk, protective, and mobilization factors related to violent extremism in college populations. *Violence and gender*, 4(3), 81-101.

⁽²¹⁾ Bhui, K., Everitt, B., & Jones, E. (2014). Might depression, psychosocial adversity, and limited social assets explain vulnerability to and resistance against violent radicalisation?. *PloS one*, 9(9), e105918.

Προέλευση:

<https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0105918>.

⁽²²⁾ Ellis, B. H., & Abdi, S. (2017). Building community resilience to violent extremism through genuine partnerships. *American Psychologist*, 72(3), 289.

⁽²³⁾ Grossman, M., Ungar, M., Brisson, J., Gerrand, V., Hadfield, K., & Jefferies, P. (2017). Understanding youth resilience to violent extremism: A standardised research measure. Alfred Deakin Institute for Citizenship and Globalisation (Deakin University,

Υπάρχουν ποικίλα μοντέλα για την ενίσχυση της ανθεκτικότητας στις κοινότητες. Συγκεκριμένα, η επιτυχημένη συνεργασία περιλαμβάνει τον προσδιορισμό των ζητημάτων που είναι σημαντικά για τα μέλη μιας κοινότητας και λιγότερο τον βίαιο εξτρεμισμό καθεαυτό. Είναι ουσιώδες να προωθείται μια ατμόσφαιρα εμπιστοσύνης και συνδημιουργίας. Ορισμένοι ερευνητές προάγουν την ιδέα της συμμετοχικής έρευνας με βάση την κοινότητα, **Community-Based Participatory Research (CBPR)**, ως χρήσιμου μοντέλου που έχει συμβάλει στην αντιμετώπιση της βίας σε νέους εθνοτικών μειονοτήτων⁽²⁴⁾.

Εξετάζοντας την ανθεκτικότητα της κοινότητας στη Δανία, οι **Dalgaard-Nielsen και Schack (2016)** κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι «η βαθιά γνώση γύρω από την καταπολέμηση του βίαιου εξτρεμισμού που δεν συνοδεύεται από την εμπιστοσύνη της κοινότητας, αποφέρει ελάχιστο αντίκτυπο»⁽²⁵⁾. Μια έκθεση της **CERTA (2016)** για την ανθεκτικότητα στη ριζοσπαστικοποίηση και τον βίαιο εξτρεμισμό στη Δανία συμπεραίνει ότι οι οικογένειες, οι στενοί φίλοι και οι μέντορες μαζί με τις θρησκευτικές κοινότητες αποτελούν τους ισχυρότερους παράγοντες με θετική επίδραση στο ζήτημα της ανθεκτικότητας⁽²⁶⁾.

Η **Gielen (2017)** κάνει μια χρήσιμη παρουσίαση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας πάνω στην ανθεκτικότητα και τις προσπάθειες να εκπαιδευτούν επ' αυτού ευάλωτα άτομα και ευάλωτες ομάδες. Ειδικότερα, επισημαίνει ότι αξίζει να αναπτυχθούν και να αξιολογηθούν εργαλεία ανθεκτικότητας και συμβουλευτικά προγράμματα εντός του πεδίου της εκπαίδευσης⁽²⁷⁾. Ομοίως, εφαρμόζονται διάφορες μέθοδοι για την ενίσχυση της ανθεκτικότητας της κοινότητας στο πλαίσιο της πρωτοβουλίας «**More than a Game**», ενός συμβουλευτικού προγράμματος για νέους μέσα από τον αθλητισμό που πραγματοποιείται στη Μελβούρνη της Αυστραλίας και χρησιμοποιεί ομαδικά αθλήματα για να διαχειριστεί τα ζητήματα ταυτότητας, ένταξης και πολιτισμικού αποκλεισμού που αφορούν νεαρούς μουσουλμάνους⁽²⁸⁾.

Άλλος ένας σημαντικός ερευνητικός τομέας είναι ο ρόλος της **αστυνόμευσης μιας κοινότητας** στην ενίσχυση της ανθεκτικότητας της κοινότητας. Υπάρχουν ελάχιστες μελέτες που εξετάζουν ή καταγράφουν τη δύσκολη διαδικασία ανοικοδόμησης σχέσεων ανάμεσα στην αστυνομία μιας περιοχής και την τοπική κοινωνία. Εξαίρεση αποτελεί η μελέτη του **Staniforth (2014)** η οποία συνοψίζει τις αρχές του θεσμού του

Australia) and the Resilience Research Centre (Dalhousie University, Canada). Προέλευση: http://www.deakin.edu.au/_data/assets/pdf_file/0010/1374679/Understanding-Youth-Resilience-to-Violent-Extremism-the-BRAVE-14-Standardised-Measure.pdf.

⁽²⁴⁾ Ellis, B. H., & Abdi, S. (2017). Building community resilience to violent extremism through genuine partnerships. *American Psychologist*, 72(3), 289.

⁽²⁵⁾ Dalgaard-Nielsen, A., & Schack, P. (2016). Community resilience to militant Islamism: Who and what?: An explorative study of resilience in three Danish communities. *Democracy and Security*, 12(4), 309-327.

⁽²⁶⁾ CERTA Intelligence & Security. (2016.) *Motstandskraft mod radikaliserings og voldelig ekstremisme – et eksplorativt studie af modstandskraft i udvalgte danske lokalmiljøer* (Trygfonden).

⁽²⁷⁾ Gielen, A.-J. (2017). Countering violent extremism: A realist review for assessing what works, for whom, in what circumstances, and how?. *Terrorism and Political Violence*, 1-19.

⁽²⁸⁾ Johns, A., Grossman, M., & McDonald, K. (2014). 'More than a game': The impact of sport-based youth mentoring schemes on developing resilience toward violent extremism. *Social Inclusion*, 2(2), 57-70.

αστυνομικού της γειτονιάς⁽²⁹⁾. Περισσότερη έρευνα χρειάζεται επίσης γύρω από τον τρόπο με τον οποίο μπορεί να υπάρξει αποτελεσματική προσέγγιση και επικοινωνία με τα νεαρά άτομα στο ζήτημα του βίαιου εξτρεμισμού.

Ελλείψεις και ευρήματα της έρευνας

Είναι σημαντικό να οριστεί η ανθεκτικότητα και είναι **ουσιώδες να δίνεται έμφαση στους παράγοντες προστασίας** και όχι απλώς να προσδιορίζονται οι πιθανοί παράγοντες κινδύνου. Ποιοι παράγοντες προστασίας επενεργούν σε περιπτώσεις στις οποίες κάποια άτομα ριζοσπαστικοποιούνται και κάποια άλλα όχι; **Απαιτείται περισσότερη έρευνα στο ζήτημα των παραγόντων προστασίας** και της δυναμικής αλληλεπίδρασης μεταξύ τους, όπως επίσης και στο ζήτημα της **συσχέτισης παραγόντων προστασίας και παραγόντων κινδύνου**.

Οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής πρέπει να υιοθετήσουν μια ολιστική προσέγγιση που θα **βασίζεται στα εν λόγω δυνατά σημεία και θα εστιάζει στην ανθεκτικότητα** και όχι μια προσέγγιση που θα βασίζεται αποκλειστικά στους κινδύνους. Στην ενίσχυση της ανθεκτικότητας **αποτελεσματική μπορεί να αποβεί μια προσέγγιση με τρία σκέλη**, η οποία θα στοχεύει στη **συναισθηματική, την κοινωνική και τη γνωστική και ιδεολογική** πτυχή της. Η στήριξη της ανθεκτικότητας στα νεαρά άτομα μπορεί να είναι εφικτή μέσα από τη συμμετοχή, τη χειραφέτηση και την αυξημένη κοινωνική συνοχή. Επιπλέον, η ανθεκτικότητα πρέπει να ενισχυθεί μέσα από **εκπαιδευτικές προσπάθειες και ενημέρωση γύρω από τον τρόπο λειτουργίας των μέσω κοινωνικής δικτύωσης**.

Οι **πολυσύνθετες προσεγγίσεις πρέπει να αξιολογηθούν**, καθώς συχνά περιορίζονται σε μεμονωμένες παρεμβάσεις. Είναι ιδιαίτερα σημαντικό να κατανοήσουμε **πώς η πολύπλευρη συνεργασία είναι ουσιαστικά ο λόγος πίσω από τους παράγοντες προστασίας στις αξιολογήσεις**.

Ένας άλλος τομέας με ελλείψεις στην έρευνα είναι τα μέσα ενίσχυσης της ανθεκτικότητας σε **νεαρά άτομα τα οποία ήδη εκφράζουν θυμό απέναντι στην κοινωνία**. Μια σημαντική πρόκληση που έχουν να αντιμετωπίσουν οι εργαζόμενοι σε αυτόν τον τομέα είναι να κατανοήσουν ότι η ανθεκτικότητα επενεργεί καλύτερα σε άτομα που δεν τη χρειάζονται.

Η βάση τεκμηρίωσης για τους παράγοντες και τις οδούς της ριζοσπαστικοποίησης, συμπεριλαμβανομένων τάσεων εγχώριας ριζοσπαστικοποίησης και αλλοδαπών τρομοκρατών μαχητών που επιστρέφουν

Η υπάρχουσα έρευνα καταδεικνύει ότι η ριζοσπαστικοποίηση ωθείται και διατηρείται από πολλές αιτίες. Η κατανόηση της ριζοσπαστικοποίησης και των διαδρομών που οδηγούν στον βίαιο εξτρεμισμό περιλαμβάνει ερμηνείες με πολλές αιτίες και πολλά επίπεδα: δεν υπάρχει ενιαίο προφίλ και τα άτομα δεν ακολουθούν ενιαία πορεία.

Σε σχετικό θεματικό έγγραφο του δικτύου RAN (2016) η έννοια του βίαιου εξτρεμισμού περιγράφεται ως καλειδοσκόπιο παραγόντων οι οποίοι δημιουργούν ξεχωριστούς αλλά συχνά αλληλένδετους συνδυασμούς. Πρόκειται για

⁽²⁹⁾ Staniforth, A. (2014). *Preventing terrorism and violent extremism*. Oxford University Press.

επιμέρους κοινωνικοψυχολογικούς παράγοντες, κοινωνικούς παράγοντες, πολιτικούς παράγοντες, ιδεολογικές ή/και θρησκευτικές διαστάσεις, τον ρόλο που παίζουν ζητήματα κουλτούρας και ταυτότητας και μηχανισμούς αντιμετώπισης τραυματικών καταστάσεων και άλλους μηχανισμούς ενεργοποίησης, οι οποίοι υπάρχουν παράλληλα με τρεις βασικές κινητήριες δυνάμεις που δίνουν το έναυσμα για τη ριζοσπαστικοποίηση και είναι η δυναμική της ομάδας, τα άτομα που ασπάζονται/καλλιεργούν τη ριζοσπαστικοποίηση και ο ρόλος των μέσων κοινωνικής δικτύωσης⁽³⁰⁾. Οι μηχανισμοί ριζοσπαστικοποίησης είναι το προϊόν της αλληλεπίδρασης ανάμεσα στους διάφορους παράγοντες που λειτουργούν υπέρ ή κατά στα άτομα, το ριζοσπαστικοποιημένο περιβάλλον (όπως σωφρονιστικά ιδρύματα ή οι επονομαζόμενοι υπόγειοι εξτρεμιστικοί χώροι) και τη δυναμική της ομάδας.

Οι πρόσφατες έρευνες για τους παράγοντες και τις οδούς ριζοσπαστικοποίησης εστιάζουν στην κατανόηση συγκεκριμένων παραγόντων, στις υφιστάμενες διαδικασίες και τη μεταξύ τους αλληλεπίδραση. Ξεδιαλύοντας και κατανοώντας τις αλληλένδετες σχέσεις των παραγόντων αυτών οδηγούμαστε στην ουσία της πρόληψης και της παρέμβασης. Οι ερευνητές υποστηρίζουν ότι η έρευνα πρέπει να αντιλαμβάνεται τις υφιστάμενες κινητήριες δυνάμεις και τα κομβικά σημεία της ριζοσπαστικοποίησης που οδηγεί σε βία αλλά και της ριζοσπαστικοποίησης που δεν οδηγεί σε βία.

Σε μία από τις πρώτες **διεπιστημονικές συστηματικές επανεξετάσεις βιβλιογραφίας** με αντικείμενο τη ριζοσπαστικοποίηση νεαρών ατόμων στην Ευρώπη, οι **Campelo et al. (2018)** επισημαίνουν ένα πλήθος παραγόντων που καθιστούν τα άτομα ευάλωτα σε διαφορετικά επίπεδα και προάγουν ένα μοντέλο τριών επιπέδων για τις διαδικασίες ριζοσπαστικοποίησης των νέων⁽³¹⁾. Όσον αφορά τους ατομικούς παράγοντες κινδύνου, η μελέτη προσδιορίζει τα τρωτά σημεία που οφείλονται στον χαρακτήρα ή σε ψυχολογικές αιτίες (η περίπτωση της κατάθλιψης, συμπεριφορά εξάρτησης ή επικίνδυνη συμπεριφορά, βιώματα εγκατάλειψης σε πρώιμο στάδιο της ζωής του ατόμου, ευαίσθητη οικογενειακή δομή, μεταβολές κατά την εφηβεία και την αναζήτηση ιδανικών, προσωπική αβεβαιότητα και ανάκαμψη ύστερα από την απώλεια αξιοπρέπειας, αίσθηση αδικίας, γεγονότα ενεργοποίησης όπως τραυματικές καταστάσεις, θάνατος ή άλλα καθοριστικά γεγονότα ζωής και ψυχοπαθολογικοί μηχανισμοί που ενισχύουν την είσοδο στη ριζοσπαστικοποίηση). Η μελέτη εξετάζει επίσης παράγοντες μικροπεριβάλλοντος: φιλίες με ριζοσπαστικοποιημένα άτομα, δυσλειτουργία της οικογένειας, στοιχεία που παραπέμπουν σε δογματισμό και στέρηση της ανθρώπινης ιδιότητας για την αιτιολόγηση της χρήσης βίας. Σε επίπεδο μακροπεριβάλλοντος, οι παράγοντες κινδύνου είναι η κοινωνική πόλωση, η αίσθηση ότι μια ομάδα αποτελεί απειλή, ο ρόλος της θρησκευτικής ιδεολογίας, το γεωπολιτικό πλαίσιο και οι διαδικασίες των κοινωνικών αλλαγών. Η έρευνα επισημαίνει τον βασικό ρόλο των

⁽³⁰⁾ Radicalisation Awareness Network, Centre of Excellence. (2016). *The root causes of violent extremism*. RAN Issue Paper. Amsterdam. Προέλευση: https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/ra

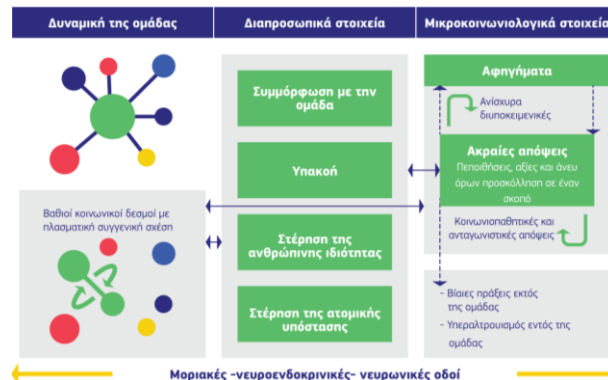
[n-papers/docs/issue_paper_root-causes_jan2016_en.pdf](#).

⁽³¹⁾ Campelo, N., Oppetit, A., Neau, F., Cohen, D., & Bronsard, G. (2018). Who are the European youths willing to engage in radicalisation? A multidisciplinary review of their psychological and social profiles. *European psychiatry*, 52, 1-14.

επαγγελματιών ψυχικής υγείας, και ειδικά της ψυχιατρικής εφήβων, στη δευτερογενή και την τριτογενή πρόληψη.

Οι **Eisenman και Flavahan (2018)** υποστηρίζουν ότι το κοινωνικο-οικολογικό πλαίσιο (που χρησιμοποιεί ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας) στη διαχείριση των παραγόντων κινδύνου και των παραγόντων προστασίας όσον αφορά τη βία, μπορεί να συμβάλει στην κατανόηση του βίαιου εξτρεμισμού. Επίσης διατυπώνουν ότι, η διαπροσωπική βία είναι το αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης παραγόντων σε τέσσερα επίπεδα, δηλαδή, το ατομικό, το σχεσιακό, το κοινοτικό και το κοινωνικό ⁽³²⁾.

Οι **Decety, Pape και Workman (2018)** ανέπτυξαν ένα πολυεπίπεδο διεπιστημονικό πλαίσιο, ενσωματώνοντας την κοινωνική ψυχολογία και τη νευροεπιστήμη, για την κατανόηση των ψυχολογικών διεργασιών που αποτελούν το θεμέλιο της δυναμικής της ομάδας, των διαπροσωπικών διαδικασιών, των αξιών και των μικροκοινωνιολογικών διαδικασιών ⁽³³⁾. Η μελέτη τους παρουσιάζει με εύστοχο τρόπο την πορεία της δυναμικής κοινωνικής και γνωστικής διαδικασίας που συντελείται στη ριζοσπαστικοποίηση (βλ. εικόνα 1).

Εικόνα 1 Ψυχολογικές διεργασίες

Ανατύπωση από τη δημοσίευση «A multilevel social neuroscience perspective on radicalization and terrorism» των J. Decety, R. Pape και C.I. Workman, 2018, *Social Neuroscience*, 13(5), σελ. 513.

(Η εικόνα παρατίθεται σε μεγάλο μέγεθος στη σελ. 33)

Οι **Vergani et al. (2018)** πραγματοποίησαν μια συστηματική διερευνητική επανεξέταση της επιστημονικής βιβλιογραφίας για τη ριζοσπαστικοποίηση που οδηγεί σε βίαιο εξτρεμισμό για τα έτη μεταξύ 2001 και 2015. Σύμφωνα με τη μελέτη, «η εμπειρική έρευνα εστιάζει δυσανάλογα στους πόλους έλξης, οι οποίοι εμφανίζονται σε 78,4 % των άρθρων, ενώ οι παράγοντες που λειτουργούν αποτρεπτικά (και εμφανίζονται σε 57,4 % των άρθρων) και οι προσωπικοί παράγοντες (που εμφανίζονται σε 39,2 % των άρθρων) δεν έχουν ερευνηθεί επαρκώς συγκριτικά» ⁽³⁴⁾. Εκείνο που κυρίως εντόπισαν οι Vergani et al. ήταν ότι οι ποιοτικές μέθοδοι παρουσιάζουν υπερβολικά τους πόλους έλξης ως αιτία της ριζοσπαστικοποίησης, ενώ δεν

⁽³²⁾ Eisenman, D. P., & Flavahan, L. (2017). Canaries in the coal mine: interpersonal violence, gang violence, and violent extremism through a public health prevention lens. *International review of psychiatry*, 29(4), 341-349.

⁽³³⁾ Decety, J., Pape, R., & Workman, C. I. (2018). A multilevel social neuroscience perspective on

radicalization and terrorism. *Social neuroscience*, 13(5), 511-529.

⁽³⁴⁾ Vergani, M., Iqbal, M., Ilbahar, E., & Barton, G. (2018). The three Ps of radicalization: Push, pull and personal. A systematic scoping review of the scientific evidence about radicalization into violent extremism. *Studies in Conflict & Terrorism*, 1-32.

εξετάζουν την αλληλεπίδραση ανάμεσα στους προσωπικούς παράγοντες που λειτουργούν υπέρ και κατά. Συνεπώς, η μελέτη τους τάσσεται υπέρ ενός πιο ενδεδειγμένου ερευνητικού σχεδιασμού και υπέρ της χρήσης ομάδων αναφοράς μη βίαιων εξτρεμιστών για να γίνεται διάκριση ανάμεσα στη γνωστική και τη συμπεριφορική ριζοσπαστικοποίηση.

Απαιτείται περισσότερη έρευνα γύρω από τη δυναμική και την αλληλεπίδραση των διαφόρων παραγόντων που λειτουργούν υπέρ και κατά. Οι ερευνητές πρέπει επίσης να κατανοήσουν βαθύτερα τις διαφορετικές οδούς που καταλήγουν στη ριζοσπαστικοποίηση.

Μία από τις σημαντικότερες πρόσφατες τεκμηριωμένες μελέτες, την οποία διεξήγαγε ο **Oluf Gøtzsche-Astrup (2018)**, ερευνητής του πανεπιστημίου του Ώρχους, τάσσεται ένθερμα υπέρ των βελτιωμένων μηχανισμών αιτιότητας στην κατανόηση των διαδικασιών ριζοσπαστικοποίησης⁽³⁵⁾. Σε μια εκτεταμένη επανεξέταση της βιβλιογραφίας αναλύει επτά προσεγγίσεις των ψυχολογικών μηχανισμών ριζοσπαστικοποίησης: (α) θεωρία της αβεβαιότητας-ταυτότητας (Hogg & Adelman, 2013), (β) σημαντική αναζήτηση/«3N» (Webber & Kruglanski, 2018), (γ) μοντέλο του αφοσιωμένου δράστη (Atran, 2016), (δ) νοοτροπία και κοσμοθεωρία (Borum, 2014), (ε) κίνητρα λόγω αντίδρασης (McGregor, Hayes & Prentice, 2015) και (στ) προσέγγιση διπλής πυραμίδας (McCauley & Mosalenko, 2017).

Πίνακας 1

Επτά προσεγγίσεις στους ψυχολογικούς μηχανισμούς της ριζοσπαστικοποίησης.

Μοντέλο	Κύριοι συγγραφείς	Κύριοι μηχανισμοί	Παραδοσιακή μεθοδολογία	Παραδοσιακή μεθοδολογία	Παραδοσιακή μεθοδολογία
Μοντέλο 1N	Hogg & Adelman (2013)	Ψευδής κίνητρα και κοινωνική ταυτότητα	Επιλογή και ανάλυση μεθόδων	Μέγιστο	Μέγιστο
Επιλογή υποθέσεων 3N	Webber & Kruglanski (2018)	Ψευδής και κοινωνική ταυτότητα	Επιλογή και ανάλυση μεθόδων	Μέγιστο	Μέγιστο
Μοντέλο του αφοσιωμένου δράστη	Atran (2016)	Κίνητρα	Επιλογή και ανάλυση μεθόδων	Μέγιστο	Μέγιστο
Κοσμοθεωρία και νοοτροπία	Borum (2014)	Κίνητρα	Επιλογή και ανάλυση μεθόδων	Μέγιστο	Μέγιστο
Προσέγγιση διπλής πυραμίδας	McCauley, Hayes, & Prentice (2015)	Κίνητρα	Επιλογή και ανάλυση μεθόδων	Μέγιστο	Μέγιστο

Πίνακας 1: Ανταγωνιστικές θεωρίες

Ανατύπωση από τη δημοσίευση «The time for causal designs: Review and evaluation of empirical support for mechanisms of political radicalisation» του O. Gøtzsche-Astrup, 2018, *Aggression and Violent Behavior*, 39 (Μάρτιος-Απρίλιος), σελ. 91.

(Η εικόνα παρατίθεται σε μεγάλο μέγεθος στη σελ. 33)

Ο **Gøtzsche-Astrup** διακρίνει τα εξής κοινά σημεία ανάμεσα στις ανταγωνιστικές θεωρίες για τη ριζοσπαστικοποίηση, τα οποία θεωρείται ότι χαρακτηρίζονται από:

- φυσιολογικούς ψυχολογικούς μηχανισμούς και όχι ψυχοπαθολογικούς,
- διεργασίες που βασίζονται σε κίνητρα και όχι σε ουσιαστικούς υπολογισμούς κινδύνου και ανταμοιβής,
- αρνητικές εμπειρίες ζωής που οδηγούν το άτομο σε μια ρευστή θέση απέναντι σε θεμελιώδη ζητήματα,
- βιώματα ουσιαστικής αβεβαιότητας ή απώλειας νοήματος ή σημασίας,
- μετατόπιση της κοινωνικής ταυτότητας προς μία κοινωνική ομάδα και όχι πολλές,
- δυναμική μικρής ομάδας που ωθεί τη διεργασία σε ακραίες συμπεριφορές,
- αυξημένο ψυχολογικό άγχος, επιθετικότητα και παρορμητικότητα,

⁽³⁵⁾ Gøtzsche-Astrup, O. (2018). The time for causal designs: Review and evaluation of empirical support

for mechanisms of political radicalisation. *Aggression and Violent Behavior*, 39(March-April), 90-99.

- «ιερές αξίες» που θεωρούνται απαραίτητες σε μεταγενέστερα στάδια ριζοσπαστικοποίησης,
- ψυχολογική νοοτροπία απολυταρχισμού, δογματισμού και φονταμενταλισμού,
- αρνητικά συναισθήματα, ειδικά θυμού και περιφρόνησης.

Η μελέτη θεωρεί ότι οι κοινωνικές και οι κινητήριες διεργασίες διέπονται ουσιαστικά από πρωτόγονους μηχανισμούς επιθετικότητας, οι οποίοι δημιουργούν μια νοητική κατάσταση αρνητικής προτροπής. Οι αρνητικές εμπειρίες ζωής μπορούν να πυροδοτήσουν καταστάσεις καθώς «προκαλούν στο άτομο μια εσωτερική αίσθηση αβεβαιότητας γύρω από θεμελιώδη υπαρξιακά ζητήματα», την οποία εκμεταλλεύονται οι υποκουλτούρες που έρχονται να προσφέρουν εναλλακτική. Η δυναμική της μικρής ομάδας αντισταθμίζει τις αρνητικές εμπειρίες ή τα αρνητικά συναισθήματα αλλά μπορεί να οξύνει την πόλωση και να δώσει τη βασική ώθηση που θα μετατρέψει τις ριζοσπαστικές πεποιθήσεις σε πράξεις. Τα ισχυρά συναισθήματα όπως ο θυμός και η περιφρόνηση αποτελούν σημαντικά κίνητρα στη συλλογική δράση. Ένας άλλος παράγοντας που λειτουργεί ως κίνητρο είναι η «δυναμική του αυτοπροσδιορισμού και του κοινωνικού προσδιορισμού» η οποία, μέσω μιας διαδικασίας «αποσύνδεσης», δίνει στο άτομο την αίσθηση ότι ο αυτοπροσδιορισμός του υποβαθμίζεται και αντικαθίσταται από έναν προσδιορισμό εξάρτησης μέσω συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων. Υπό αυτή την έννοια, η δυναμική της ομάδας και η ριζοσπαστικοποίηση είναι διαδικασίες που αλληλοενισχύονται.

Ο Gøtzsche-Astrup (2018) προσδιόρισε και άλλα κοινά σημεία στον ρόλο που παίζουν οι ιδεολογίες που περιλαμβάνουν αφηγήματα, θρησκείες, κανόνες, ιερές αξίες και κοσμοθεωρίες, αν και είναι πολύ νωρίς για να καθορίσουμε κατά πόσον η ιδεολογία ωθεί σε βίαιη συμπεριφορά ή χρησιμοποιείται για να εκλογικεύσει και να αιτιολογήσει τις βίαιες πράξεις. Το ζήτημα του ρόλου της ιδεολογίας είναι παρεμφερές με τον μετα-διάλογο ανάμεσα στη «ριζοσπαστικοποίηση του πολιτικού Ισλάμ» του **Gilles Kepel** και την «ισλαμοποίηση των ριζοσπαστών» του **Oliver Roy**.

Η έρευνα του **Scott Atran** για τις **ιερές αξίες** υποδεικνύει ότι οι τζιχαντιστές θεωρούν την ταυτότητά τους ενιαία με την ταυτότητα της ομάδας και ενστερνίζονται ιερές αξίες που είναι ιδιαίτερα ισχυρές και σχεδόν αναπόδραστες από τη στιγμή που θα αφοσιωθούν σε αυτές. Είναι αδύνατον να τις εγκαταλείψουν αλλά μπορούν να τις ερμηνεύσουν εκ νέου. Από μια παρόμοια οπτική, η έρευνα του πανεπιστημίου της Οξφόρδης γύρω από τις θεωρίες **ακραίας αυτοθυσίας** με επικεφαλής τον καθηγητή Whitehouse προσδιορίζει τη «**συγχώνευση ταυτότητας**» ως βασική ψυχολογική διεργασία. Η «συγχώνευση ταυτότητας» — μια ενστικτώδης αίσθηση ενότητας με την ομάδα — διαμορφώνεται από ευαίσθητες και καθοριστικές εμπειρίες και πυροδοτεί μια πανίσχυρη επιθυμία υπεράσπισης και προστασίας των άλλων μελών της ομάδας⁽³⁶⁾. Η έρευνα υπονοεί ότι η παρέμβαση πρέπει να επικεντρώνεται στην «αποσυγχώνευση» — για να γίνουν κατανοητές οι αιτιατές οδοί που οδηγούν σε αυτή την αίσθηση «κοινής ύπαρξης» και ο τρόπος με τον οποίο οι ατομικές ταυτότητες γίνονται ένα με τη δέσμευση

⁽³⁶⁾ University of Oxford. (2018, March 5). Dying for the group: what motivates the ultimate sacrifice? Προέλευση: <http://www.ox.ac.uk/news/2018-03-05-dying-group-what-motivates-ultimate-sacrifice> και

Whitehouse, H. (2018). Dying for the group: Towards a general theory of extreme self-sacrifice. *Behavioral and Brain Sciences*, 1-64.

απέναντι στην ομάδα. Η διαδικασία «αποσυγχώνευσης» εξετάζει τους εξτρεμιστές ως ατομικές και συλλογικές ταυτότητες και εξετάζει επίσης τα κοινωνικά δίκτυα στα οποία κινούνται και τις κοινότητες που τους περιβάλλουν (γονείς, φίλοι, δάσκαλοι/καθηγητές κ.λπ.).

Ο **καθηγητής κοινωνιολογίας Kevin McDonald** καταδεικνύει ότι οι διαφορετικές εμπειρίες ριζοσπαστικοποίησης «τονίζουν τις περιέχουσες φαντασιώσεις περισσότερο από τις πολιτικές ιδεολογίες [και] οι θεωρίες συνωμοσίας περισσότερο από τη θρησκεία»⁽³⁷⁾. Ειδικότερα, ο McDonald ασκεί κριτική στα μοντέλα ριζοσπαστικοποίησης που εξετάζουν τον ευάλωτο χαρακτήρα, διότι εκλαμβάνουν τη ριζοσπαστικοποίηση ως κάτι «που υφίσταται το άτομο», χωρίς να λαμβάνουν υπόψη τις μορφές αυτενέργειας σε μια εμπειρία ριζοσπαστικοποίησης. Ο McDonald υποστηρίζει αντίθετα ότι, η ριζοσπαστικοποίηση είναι μια «κοινωνική διαδικασία, γεμάτη ανταλλαγές, επικοινωνία και κοινά συναισθήματα» η οποία παίρνει «μορφή ενσωματωμένης κοινωνικότητας, στο πλαίσιο της οποίας η ικανότητα να νιώθει το άτομο συγκεκριμένα συναισθήματα οδηγεί στη δυνατότητα να κάνει και συγκεκριμένες σκέψεις»⁽³⁸⁾. Σε αυτή την αισθητηριακή διαδικασία, σημαντικό ρόλο παίζουν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και η κουλτούρα της τζιχάντ. Χρειάζεται περαιτέρω εμπειρική έρευνα γύρω από τον ρόλο των συναισθημάτων και των σχέσεων όσον αφορά τους παράγοντες που αποτελούν πόλους έλξης, του παράγοντες που

λειτουργούν αποτρεπτικά και τους παράγοντες προστασίας.

Με παράλληλο σκεπτικό, οι **Thomas Hegghammar (καθηγητής)** et al. εξετάζουν την πλούσια καταγραφή **πρακτικών της κουλτούρας της τζιχάντ**, μεταξύ άλλων στην ποίηση, τα τραγούδια, την εικονογραφία και την ερμηνεία των ονείρων⁽³⁹⁾. Παρόλο που οι συγκεκριμένοι παράγοντες είναι εμφανώς αντιληπτοί, χρειάζεται περαιτέρω έρευνα γύρω από τον τρόπο με τον οποίο η κουλτούρα της τζιχάντ επηρεάζει άτομα και ομάδες. Η έρευνα των **Lohlker et al.** αναδεικνύει επίσης τον πλούσιο σε συμβολισμούς κόσμο του διαδικτυακού τζιχαντισμού⁽⁴⁰⁾.

Άλλοι ερευνητές μελέτησαν τις **οδούς ριζοσπαστικοποίησης** που οδηγούν σε βίαιο εξτρεμισμό. Η Γαλλίδα ερευνήτρια Dounia Bouzar υποστηρίζει ότι οι εξτρεμιστές του Ισλαμικού Κράτους χρησιμοποιούν τέσσερα ίδια στάδια στρατολόγησης για όλα τα «νέα μέλη»: απομόνωση από το κοινωνικό περιβάλλον και κατήχηση σε συνδυασμό με μια συνομωσιολογική κοσμοθεωρία που οδηγεί τα νέα μέλη στην αμφισβήτηση των πάντων, αυτοπροσδιορισμό των νέων μελών ως εκλεκτών και υιοθέτηση της ταυτότητας της ομάδας, απόλυτη αποκοπή από εξωτερικές επιδράσεις και στέρηση της ανθρώπινης ιδιότητας⁽⁴¹⁾. Οι **Lindekilde et al.** αναλύουν δύο **οδούς ριζοσπαστικοποίησης μεμονωμένων δραστών**: την «ασταθή» και την «αυτόνομη». Στην πρώτη (την ασταθή) οι ερευνητές παρατηρούν ένα

⁽³⁷⁾ University of Sydney. (χ.η.). Event_Radicalisation. Προέλευση: <https://sydney.edu.au/news-opinion/sydney-ideas/2018/radicalisation.html>.

⁽³⁸⁾ McDonald, K. (2018). *Radicalization*. Polity Press.

⁽³⁹⁾ Hegghammer, T. (Ed.). *Jihadi Culture: The Art and Social Practices of Militant Islamists*. Cambridge: Cambridge University Press 2017.

⁽⁴⁰⁾ Lohlker, R. (Ed.). (2013). *Jihadism: Online discourses and representations* (Vol. 2). V&R unipress GmbH.

⁽⁴¹⁾ Bouzar, D. (2016, March 25). *Scientific American* Rescue Mission: Freeing Young Recruits from the Grip of ISIS. Προέλευση: <https://www.scientificamerican.com/article/rescue-mission-freeing-young-recruits-from-the-grip-of-isis/>.

«μοντέλο ριζοσπαστικοποίησης που περιλαμβάνει κυρίως άτομα με φανατικές πεποιθήσεις, ενώ οι δεξιοί εξτρεμιστές έλκονται από το μοντέλο της αυτόνομης οδού»⁽⁴²⁾.

Έρευνες με αντικείμενο τη **σχέση εγκληματικότητας-τρομοκρατίας** έχουν αναδειχθεί σε διάφορα πεδία της εγκληματολογίας: τις θεωρίες πίεσης (ο αποκλεισμός ευκαιριών, οι αντιξοότητες και το άγχος είναι συνθήκες που ευνοούν τις εναλλακτικές επιλογές και την ανομία), την ψυχολογία (με επίκεντρο τα καθοριστικά βιώματα και τις σημαντικές απώλειες) και την κοινωνιολογία (δημιουργία μιας κοινωνικοοικονομικά κατώτερης τάξης). Η περιορισμένη κοινωνική κινητικότητα ενδέχεται να προκαλέσει «αρνητικά συναισθήματα (θυμό και απογοήτευση) τα οποία μπορούν να μεταβάλουν τα κοινωνικά και ηθικά όρια που καθορίζουν τους αντισυμβατικούς στόχους και τα βίαια μέσα επίτευξης»⁽⁴³⁾. Ολλανδοί ερευνητές κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι υπάρχει συσχέτιση ανάμεσα στη χαμηλή κοινωνικοοικονομική θέση και τους δράστες βίαιων ή τρομοκρατικών ενεργειών. Άλλοι ερευνητές θεωρούν τη **θεωρία περιστασιακής δράσης της εγκληματικής αιτιότητας** ένα χρήσιμο εργαλείο ανάλυσης⁽⁴⁴⁾.

Το ζήτημα του επιπολιτισμού — της διαδικασίας εξισορρόπησης δύο αντιμαχόμενων πολιτισμικών

επιδράσεων — και ο ενδεχόμενος ρόλος του στη ριζοσπαστικοποίηση, έχει επίσης αποτελέσει αντικείμενο ανάλυσης ερευνητών. Άτομα που βρίσκονται σε σύγκρουση με τους γονείς τους και αισθάνονται την απόρριψη της κοινωνίας, ασπάζονται μια τρίτη κουλτούρα που τους προσφέρει μια αίσθηση συμμετοχής — σε μια πορεία που μπορεί να οδηγήσει στην ανάμιξή τους στον βίαιο εξτρεμισμό. Ως εκ τούτου, η αντικουλτούρα και οι οδοί προς τον εξτρεμισμό και την κουλτούρα της συμμορίας περιλαμβάνουν παρεμφερείς διαδικασίες. Παραδειγματος χάρη, ορισμένοι ερευνητές παρατηρούν ότι η αβεβαιότητα ενός ατόμου απέναντι στον εαυτό και την ταυτότητά του παίζει σημαντικό ψυχολογικό ρόλο στον εξτρεμισμό⁽⁴⁵⁾.

Πρόσφατη έρευνα για τον βίαιο εξτρεμισμό εξέτασε τον ρόλο της **τοξικής αρρενωπότητας**. Εξετάζοντας τον ρόλο που παίζει η αρρενωπότητα στον ενστερνισμό του εξτρεμισμού από νέους άνδρες, ο κοινωνιολόγος Michael Kimmel ανακάλυψε ότι η αίσθηση θυματοποίησης και απαίτησης εκ μέρους του θιγόμενου, σε συνδυασμό με εμπόδια στην πορεία της ζωής, έχει οδηγήσει πολλά άτομα δεξιών πεποιθήσεων σε μια εσωτερική αναζήτηση απαντήσεων, την οποία εξωτερικεύουν κατηγορώντας τα συστήματα, τους μετανάστες ή τρίτα άτομα για τη δύσκολη θέση στην οποία έχουν περιέλθει⁽⁴⁶⁾. Απολύτως βασικό στοιχείο είναι η κατανόηση του **ρόλου των συναισθημάτων** και του τρόπου με

⁽⁴²⁾ Lindekilde, L., O'Connor, F., & Schuurman, B. (2017). Radicalization patterns and modes of attack planning and preparation among lone-actor terrorists: an exploratory analysis. *Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression*, 1-21.

⁽⁴³⁾ Ljubic, V., van Prooijen, J. W., & Weerman, F. (2017). Beyond the crime-terror nexus: socio-economic status, violent crimes and terrorism. *Journal of Criminological Research, Policy and Practice*, 3(3), 158-172.

⁽⁴⁴⁾ Bouhana, N., & Per-Olof, H. W. (2010). Theorizing terrorism: terrorism as moral action: a scoping study. *Contemporary Readings in Law and Social Justice*, 2(2), 9.

⁽⁴⁵⁾ Hogg, M. A. (2014). From uncertainty to extremism: Social categorization and identity processes. *Current Directions in Psychological Science*, 23(5), 338-342.

⁽⁴⁶⁾ Kimmel, M. S. (2018). *Healing from hate: How young men get into-and out of-violent extremism*. University of California Press.

τον οποίο μετασηματίζονται σε οργή και θυμό μέσω της διαδικασίας ριζοσπαστικοποίησης.

Πρόσφατη **γαλλική διεπιστημονική μελέτη (2018)** που εξετάζει το ερώτημα γιατί οι έφηβοι και οι νέοι ενήλικες στην Ευρώπη έλκονται από τον ριζοσπαστικό ισλαμισμό από το 2010, υποδεικνύει ότι η ψυχοπαθολογία των εφήβων διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη διαδικασία της ριζοσπαστικοποίησης⁽⁴⁷⁾. Συγκεκριμένα, η μελέτη αναδεικνύει την **αλληλεπίδραση ανάμεσα στους μηχανισμούς της εφηβείας και τις ριζοσπαστικές επιρροές**: η αναστάτωση και η προσωπική αβεβαιότητα που βιώνουν οι έφηβοι, σε συνδυασμό με γεγονότα ενεργοποίησης, επιτρέπουν να ανοίξουν γνωστικές πύλες προς εξτρεμιστικές ομάδες και ιδεολογίες οι οποίες προσφέρουν μια αίσθηση στόχου, συμμετοχής και ηθικής βεβαιότητας. Η μελέτη ανέπτυξε ένα μοντέλο με τρία επίπεδα (του ατόμου, του μικροπεριβάλλοντος και του μακροπεριβάλλοντος), με τους παράγοντες κινδύνου να περιλαμβάνουν από την εφηβεία έως «μια ψυχιατρική πάθηση, ψυχολογική ευαισθησία, βιώματα εγκατάλειψης, αίσθηση αδικίας και προσωπική αβεβαιότητα».

Οι ακαδημαϊκοί παρατηρούν ότι υπάρχει κενό στην έρευνα που αφορά τις **οικογένειες και τον ρόλο που διαδραματίζουν στη ριζοσπαστικοποίηση**. Οι οικογένειες και η δυναμική τους είναι ένα πολύπλευρο ζήτημα. Όσον αφορά τη ριζοσπαστικοποίηση, μπορούν να αποτελέσουν παράγοντα κινδύνου αλλά και παράγοντα προστασίας. Οι οικογένειες συνιστούν μια ευρεία κατηγορία και συνεπώς αξίζει να

γίνεται διάκριση ανάμεσα σε γονείς, αδέρφια, θείες και θείους και ξαδέλφια. Η **Spalek (2016)** επισημαίνει ότι χρειάζεται περισσότερη έρευνα γύρω από τις «διαφορές βίαιης και μη βίαιης ριζοσπαστικοποίησης, τις διαφορές μεταξύ γενεών, τις επιπτώσεις που υφίστανται οικογένειες καταδικασμένων τρομοκρατών, τις οικογένειες ως παράγοντες κινδύνου ή/και παράγοντες προστασίας στο θέμα της ριζοσπαστικοποίησης»⁽⁴⁸⁾.

Οι εντάσεις εντός της οικογένειας, η ενδοοικογενειακή βία, η λειτουργικότητα των οικογενειών και ο αντίκτυπος γονέων που είναι απόντες ή δυσλειτουργικοί είναι παράγοντες που αξίζουν περαιτέρω διερεύνηση. Ομοίως αξίζει να αναλυθεί και το κοινωνικοπολιτισμικό υπόβαθρο των οικογενειών και ο ρόλος τους σε διαφορετικά πολιτισμικά περιβάλλοντα.

Πρόσφατη έρευνα των **Sikkens, van San, Sieckelink και de Winter (2018)** αποκαλύπτει ότι οι περισσότεροι γονείς πασχίζουν να χειριστούν τις ενδείξεις ριζοσπαστικοποίησης που βλέπουν στα παιδιά τους και δεν γνωρίζουν πώς να αντιδράσουν. Η έρευνα εξετάζει πώς αντιδρούν οι γονείς στο ενδιαφέρον των παιδιών τους για εξτρεμιστικές ιδεολογίες και υποστηρίζει ότι απαιτείται περαιτέρω έρευνα στην επιρροή της γονεϊκής στήριξης και του γονεϊκού ελέγχου στην αποριζοσπαστικοποίηση⁽⁴⁹⁾.

Η έρευνα με αντικείμενο τη ριζοσπαστικοποίηση περιπλέκεται περισσότερο από το γεγονός ότι η εμπειρική γνωστική βάση είναι μάλλον περιορισμένη. Όπως καταδεικνύουν οι **Hafez και**

⁽⁴⁷⁾ Campelo, N., Oppetit, A., Neau, F., Cohen, D., & Bronsard, G. (2018). Who are the European youths willing to engage in radicalisation? A multidisciplinary review of their psychological and social profiles. *European psychiatry*, 52, 1-14.

⁽⁴⁸⁾ Spalek, B. (2016). Radicalisation, de-radicalisation and counter-radicalisation in relation to families: Key

challenges for research, policy and practice. *Security Journal*, 29(1), 39-52.

⁽⁴⁹⁾ Sikkens, E., van San, M., Sieckelink, S., & de Winter, M. (2018). Parents' Perspectives on Radicalization: A Qualitative Study. *Journal of Child and Family Studies*, 27(7), 2276-2284.

Mullins (2015), οι περισσότερες εμπειρικές έρευνες για τη ριζοσπαστικοποίηση σε νέους στην Ευρώπη εξετάζουν τέσσερις διαστάσεις, τις δυσαρέσκειες, τα δίκτυα, τις ιδεολογίες και την ενίσχυση δομών στήριξης⁽⁵⁰⁾. Η έρευνα, όπως υποστηρίζουν, μπορεί να βελτιωθεί με τρεις τρόπους: μεγαλύτερη συνεργασία ανάμεσα σε ερευνητές και υπηρεσίες πληροφοριών, ερευνητική συνεργασία στην οργάνωση δεδομένων και καλύτερο ερευνητικό σχεδιασμό, καθώς οι περισσότερες έρευνες επιλέγουν την εξαρτημένη μεταβλητή, ελέγχοντας μόνο θεωρίες στις οποίες η ριζοσπαστικοποίηση είναι παρούσα.

Η έρευνα των **Decker και Pyrooz (2015)** για τις συμμορίες προσφέρει πολύτιμες γνώσεις για τη μελέτη του βίαιου εξτρεμισμού και της ριζοσπαστικοποίησης. Το έργο τους προτείνει πολλές βελτιώσεις: προτείνουν ορισμένους τριγωνισμούς ιδεών και μεθόδων και κατανόηση των συμμετριών και ασυμμετριών στις διαδικασίες επιλογής, εισόδου σε ομάδες και απεμπλοκής από αυτές. Παροτρύνουν τους ερευνητές να μελετούν το σύνολο — την κλίκα, τον πυρήνα, την ομάδα ή την οργάνωση — και όχι να το παραβλέπουν και επισημαίνουν ότι η γνώση της αποτελεσματικότητας των προγραμμάτων θα πρέπει να είναι ανάλογη με την επένδυση που γίνεται σε αυτά. Συνιστούν στους ερευνητές να διακρίνουν τις ουσιαστικές από τις συμβολικές ενέργειες και να κατανοούν το δίκτυο αντίστασης που υποστηρίζει τις παράνομες ομάδες. Τονίζουν ότι η έρευνα πρέπει να φέρει την ευθύνη για τα ψευδώς θετικά και ψευδώς αρνητικά

αποτελέσματα, ότι η συγκριτική έρευνα θα αποφέρει σημαντικότερες γνώσεις από την έρευνα που διεξάγεται μεμονωμένα και ότι οι ορισμοί είναι σημαντικοί. Επισημαίνουν ότι υπάρχει ανάγκη διατύπωσης και επαλήθευσης θεωριών και υπενθυμίζουν στους ερευνητές τη σπουδαιότητα του ρόλου που παίζουν τα σωφρονιστικά ιδρύματα και οι γυναίκες⁽⁵¹⁾.

Έρευνα για αλλοδαπούς τρομοκράτες μαχητές

Πολυάριθμες είναι οι μελέτες που έχουν διεξαχθεί στην Ευρώπη για τους αλλοδαπούς τρομοκράτες μαχητές. Πολλές από αυτές είναι περιγραφικές, χωρίς να χρησιμοποιούν τα τεκμηριωμένα δεδομένα που συχνά τηρούνται σε αρχείο αποκλειστικά από κρατικές υπηρεσίες ασφάλειας και πληροφοριών. Υπάρχουν ελάχιστες εξαιρέσεις — ορισμένες εκθέσεις που βασίζονται σε εξακριβωμένα στοιχεία (πλήρη σύνολα δεδομένων) και αναφέρουν ηλικία, φύλο, γεωγραφική θέση, κοινωνικοοικονομικούς παράγοντες, ιθαγένεια και χώρα καταγωγής κ.λπ.

Ένα σύνολο **γερμανικών υπηρεσιών ασφάλειας (2016)** εξέδωσε μια έκθεση για 784 Γερμανούς αλλοδαπούς μαχητές, η οποία αποκαλύπτει ότι 79% από αυτούς ήταν άνδρες και 21% γυναίκες, 61% είχαν γεννηθεί στη Γερμανία και τα δύο τρίτα είχαν ποινικό μητρώο.⁵² Παρόλο που επρόκειτο για αλλοδαπούς τρομοκράτες μαχητές από 162 πόλεις της Γερμανίας, παρατηρήθηκε

⁽⁵⁰⁾ Hafez, M., & Mullins, C. (2015). The radicalization puzzle: a theoretical synthesis of empirical approaches to homegrown extremism. *Studies in Conflict & Terrorism*, 38(11), 958-975.

⁽⁵¹⁾ Decker, S. H., & Pyrooz, D. C. (2015). 'I'm down for a Jihad': How 100 years of gang research can inform the study of terrorism, radicalization and extremism. *Perspectives on Terrorism*, 9(1), 104-112.

⁵² Η πρωτότυπη έκθεση των γερμανικών υπηρεσιών ασφάλειας αφαιρέθηκε από το διαδίκτυο. Ο Daniel Heinke έκανε μια σύνοψη των πορισμάτων. Heinke, D. (March 2017). German Foreign Fighters in Syria and Iraq: The Updated Data and Its Implications. *Sentinel*, 10(3), 17-23.

συγκέντρωση των εξτρεμιστικών θυλάκων με μόλις 13 πόλεις να έχουν περισσότερους από 10 αλλοδαπούς τρομοκράτες μαχητές. Η μελέτη κατέδειξε επίσης ότι μόνο το 10% είχε επιστρέψει λόγω διάψευσης των προσδοκιών του και ότι 25% όσων επέστρεψαν και 22% των γονέων τους ήταν πρόθυμοι να συνεργαστούν με τις κρατικές αρχές μετά την επιστροφή. Ένα σημαντικό ποσοστό άνω του 48 % των αλλοδαπών τρομοκρατών μαχητών που επέστρεψαν, επέστρεψε σε εξτρεμιστικούς χώρους.

Οι **Gustafsson και Ranstorp (2017)** πραγματοποίησαν έρευνα σε 267 από 300 αλλοδαπούς τρομοκράτες μαχητές από τη Σουηδία, βασισμένη σε συγκεντρωτικά στοιχεία των υπηρεσιών ασφάλειας της Σουηδίας⁽⁵³⁾. Σύμφωνα με την έρευνα, 76% ήταν άνδρες και 24% γυναίκες και το 70% διέμενε σε απομονωμένες και κοινωνικά ευπαθείς περιοχές. Ποσοστό άνω του 80% προερχόταν από τέσσερις πόλεις, 75% ήταν Σουηδοί πολίτες αλλά μόνο το 34% είχε γεννηθεί στη Σουηδία. Η μελέτη περιλαμβάνει επίσης επισκόπηση και ανάλυση των στατιστικών στοιχείων για την Ευρώπη. Επισημαίνει γεωγραφικά τους θύλακες ριζοσπαστικοποίησης, τη μικροχρηματοδότηση του εξτρεμισμού, τον ρόλο των ριζοσπαστικών ομάδων που τροφοδοτούν τον βίαιο εξτρεμισμό και τον τρόπο με τον οποίο οι αλλοδαποί τρομοκράτες μαχητές που επιστρέφουν επηρεάζουν τον δογματισμό εντός των κοινοτήτων. Μια επακόλουθη μελέτη (2018) για τον σαλαφισμό και τον σαλαφιστικό τζιχαντισμό στη Σουηδία χαρτογραφεί τις διαφορετικές

ιεραρχίες, τους ρόλους, τα καθήκοντα και τις επιρροές σε 17 πόλεις.

Η **υπηρεσία ασφάλειας της νορβηγικής αστυνομίας (Politiets sikkerhetstjeneste – PST)** εξέδωσε μια έκθεση για 137 τζιχαντιστές υπέρμαχους της βίας, ορισμένοι από τους οποίους είχαν εξελιχθεί σε αλλοδαπούς τρομοκράτες μαχητές: 88% ήταν άνδρες και μόνο 12% ήταν γυναίκες, ενώ 86% του συνόλου ριζοσπαστικοποιήθηκε μετά το 2011. Η έκθεση αποκαλύπτει ότι το 61% είχε μεταναστεύσει στη Νορβηγία κατά την εφηβεία και ότι μόλις 21% των ατόμων με εθνοτική καταγωγή γεννήθηκε και μεγάλωσε στη Νορβηγία. Υπήρξε ισχυρή συσχέτιση με την εγκληματικότητα, καθώς το 68% ήταν εγκληματίες και το 46% εμπλεκόταν σε βίαιες εγκληματικές ενέργειες. Ενδιαφέρον έχει η παρατήρηση της υπηρεσίας PST ότι το 17,5% των τζιχαντιστών είχε χάσει τον έναν ή και τους δύο γονείς (συχνά πριν την ηλικία των 10 ετών).

Οι **Renard και Coolsaet (2018)** παρέχουν μια πολύτιμη επισκόπηση για τους αλλοδαπούς τρομοκράτες μαχητές που επιστρέφουν στη Γερμανία, το Βέλγιο και τις Κάτω Χώρες⁽⁵⁴⁾. Το **εγχειρίδιο επιστρεφόντων του κέντρου αριστείας του δικτύου RAN «Απαντήσεις στους επιστρέφοντες από εμπόλεμες περιοχές»**, αποτελεί έναν πρακτικό οδηγό για τον επαγγελματία πεδίου για κάθε διαφορετική διαδρομή που καλείται να χειριστεί, αναλόγως εάν ο μαχητής είναι ανήλικος, πρόκειται να οδηγηθεί στη φυλακή ή να επανενταχθεί στην

⁽⁵³⁾ Gustafsson, L., & Ranstorp, M. (2017). *Swedish foreign fighters in Syria and Iraq: An analysis of open-source intelligence and statistical data*. Swedish Defence University: Arkitektkopia AB. Προέλευση: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1110355/FULLTEXT01.pdf>.

⁽⁵⁴⁾ Renard, T. & Coolsaet, R. (2018). *Returnees — Who are they, why are they (not) coming back and how should we deal with them? Assessing policies on returning foreign terrorist fighters in Belgium, Germany and the Netherlands*. Egmont Paper 101. Brussels: Egmont Institute, February 2018.

κοινωνία χωρίς στέρση της ελευθερίας του ⁽⁵⁵⁾. Το εγχειρίδιο επιστρεφόντων επισημαίνει τη σπουδαιότητα κατανόησης του ρόλου που έχει το φύλο στην αντιμετώπιση των επιστρεφόντων. Τον Μάρτιο του 2018, η Εκτελεστική Διεύθυνση της Αντιτρομοκρατικής Επιτροπής του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών (UNCTED) συνέταξε μια έκθεση που βασιζόταν σε έρευνες για τους **επιστρέφοντες και τις προκλήσεις επανένταξης και επαναπροσαρμογής των αλλοδαπών τρομοκρατών μαχητών** ⁽⁵⁶⁾. Η έκθεση της UNCTED υπογραμμίζει ότι οι κατηγοριοποίηση των αλλοδαπών τρομοκρατών μαχητών δεν αντανακλά τον πολυσύνθετο χαρακτήρα των ρόλων και των προκλήσεων που καλούνται να αναλάβουν οι αλλοδαποί τρομοκράτες μαχητές που επιστρέφουν, ότι η απειλή ενδέχεται να μην εκδηλώνεται για κάποιο χρονικό διάστημα και ότι η «φυλάκιση μπορεί να καθυστερήσει την απειλή την οποία εγκυμονούν τα εν λόγω άτομα αλλά όχι να τη μετριάσει» ⁽⁵⁷⁾. Συγκεκριμένα, η έκθεση της UNCTED τονίζει τη σπουδαιότητα κατάλληλων εργαλείων αξιολόγησης κινδύνου.

Υπάρχει έρευνα για τους αλλοδαπούς τρομοκράτες μαχητές η οποία έχει εξετάσει τη **διάσταση του φύλου** και τον καλά καταγεγραμμένο ρόλο των γυναικών από την οπτική της υποστήριξης, της στρατολόγησης, της διευκόλυνσης, της μάχιμης θέσης και της θέσης του θύματος ⁽⁵⁸⁾. Είναι σημαντικό να

κατανοηθούν καλύτερα οι ρόλοι των γυναικών στον εξτρεμισμό, καθώς και η κατάλληλη απόκριση διότι κάθε πτυχή απαιτεί ειδικά διαμορφωμένη προσέγγιση ανάλογη του φύλου. Το ίδιο ισχύει και στην περίπτωση του **ρόλου των παιδιών**, ο οποίος πρέπει να εξεταστεί περαιτέρω όσον αφορά τις τραυματικές καταστάσεις και τις προσπάθειες επανένταξης.

Ελλείψεις και ευρήματα της έρευνας

Σημαντικές είναι οι ερευνητικές προσπάθειες που έχουν πραγματοποιηθεί για τη βελτίωση της κατανόησης της ριζοσπαστικοποίησης και της σχετιζόμενης δυναμικής. Είναι ουσιαστικό να γίνει ένας απολογισμός των συσσωρευμένων γνώσεων. Υπάρχουν ακόμα ελλείψεις σε τομείς προτεραιότητας — αλλοδαποί τρομοκράτες μαχητές εξακολουθούν να φεύγουν σε περιοχές του εξωτερικού όπου μαίνονται συγκρούσεις και οι ερευνητές πρέπει να κατανοήσουν τα **κίνητρα και τους μηχανισμούς που τους ωθούν**. Στο ζήτημα των αλλοδαπών τρομοκρατών μαχητών που επιστρέφουν, χρειάζονται περισσότερες πληροφορίες γύρω από τα **κίνητρα και τις ενδείξεις απεμπλοκής**. Βασικός τομέας πολιτικής είναι η συνέχιση των παρεμβάσεων, τόσο εντός σωφρονιστικών ιδρυμάτων όσο και μετά την αποφυλάκιση των κρατούμενων. Απαιτείται ευρύτερη κατανόηση των **αιτιών απεμπλοκής των ατόμων** και των συνθηκών που είναι απαραίτητες για αποτελεσματικές πρωτοβουλίες

⁽⁵⁵⁾ Radicalisation Awareness Network, Centre of Excellence. (2017). *Responses to returnees: Foreign terrorist fighters and their families*. RAN Manual, July 2017. Προέλευση: https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/ran_br_a4_m10_en.pdf

⁽⁵⁶⁾ Counter-Terrorism Committee Executive Directorate. (2018). *The challenge of returning and relocating foreign terrorist fighters: Research perspectives*. CTED Trends Report. Προέλευση: <https://www.un.org/sc/ctc/wp->

<content/uploads/2018/04/CTED-Trends-Report-March-2018.pdf>.

⁽⁵⁷⁾ Counter-Terrorism Committee Executive Directorate. (2018). *The challenge of returning and relocating foreign terrorist fighters: Research perspectives*. CTED Trends Report. p.14.

⁽⁵⁸⁾ Winterbotham, E. (2017). Women, gender and Daesh radicalisation: A milieu approach. *The RUSI Journal*, 162(3), 60-72. Βλ. επίσης: Cook, J., Vale, G. (2018). *From Daesh to Diaspora: Tracing the Women and Minors of the Islamic State*. ICSR Report.

αποριζοσπαστικοποίησης. Άλλοι τομείς στους οποίους απαιτείται περαιτέρω έρευνα είναι η **αλληλένδετη σχέση του διαδικτυακού και μη διαδικτυακού κόσμου της ριζοσπαστικοποίησης**, ο ρόλος των **φορέων ριζοσπαστικοποίησης** και η **δυναμική των θυλάκων ριζοσπαστικοποίησης**.

Οι ερευνητές πρέπει να εξακριβώσουν ποιος είναι ο **κρίσιμος συνδυασμός των παραγόντων ριζοσπαστικοποίησης** και πώς σχετίζεται με τις παρεμβάσεις. Πρέπει να διεξαχθεί περαιτέρω διεπιστημονική έρευνα με αντικείμενο τις **οδούς ριζοσπαστικοποίησης**. Παράλληλα, τα διδάγματα που υπάρχουν από παλαιότερες περιπτώσεις ριζοσπαστικοποίησης πρέπει να χρησιμοποιηθούν για να ορίσουν το πλαίσιο των σημερινών ζητημάτων.

Αξιολόγηση σωφρονιστικών συστημάτων και οδών που οδηγούν στη ριζοσπαστικοποίηση, ή ξεκινούν από αυτήν, στη διάρκεια φυλάκισης

Η πολιτική και η έρευνα εξετάζουν κατά προτεραιότητα τον ρόλο των σωφρονιστικών ιδρυμάτων στην καταπολέμηση του βίαιου εξτρεμισμού. Τα σωφρονιστικά ιδρύματα περιγράφονται ως θύλακες ριζοσπαστικοποίησης καθώς οι εξτρεμιστές στρατολόγοι εκμεταλλεύονται τα μεγάλα πλήθη που κρατούνται στους χώρους αυτούς και τον υπερβολικό φόρτο των σωφρονιστικών υπαλλήλων. Δεν υπάρχει κοινή άποψη κατά πόσον οι ριζοσπαστικοποιημένοι κρατούμενοι θα πρέπει να ενσωματώνονται στον γενικό πληθυσμό ή να διαχωρίζονται και να

μεταφέρονται σε εγκαταστάσεις υψηλής ασφάλειας. Οι στρατηγικές επαναπροσαρμογής και επανένταξης είναι επίσης ζωτικής σημασίας για την απεμπλοκή και την αποριζοσπαστικοποίηση.

Οι **Silke και Veldhuis (2017)** παρουσιάζουν μια σύνθεση των κύριων ερευνητικών ευρημάτων γύρω από τα σωφρονιστικά ιδρύματα και τον βίαιο εξτρεμισμό των τελευταίων ετών. Η ερευνητική κοινότητα «αποδέχεται εν γένει ότι η ριζοσπαστικοποίηση προέρχεται κυρίως από έναν συνδυασμό θεσμικών, κοινωνικών και ατομικών παραγόντων, όπως ο υπερπληθυσμός και οι στερήσεις, η δυναμική της βίας και της ομάδας και η επιθυμία για προστασία και συμμετοχή»⁽⁵⁹⁾. Συγκεκριμένα, τονίζουν δύο παράγοντες που ξεχωρίζουν: τον υπερπληθυσμό και τη χαρισματική ηγεσία. Παρόλο που οι παράγοντες αυτοί θεωρούνται σημαντικοί αναφορικά με τις συμμορίες των φυλακών, οι Silke και Veldhuis επισημαίνουν ότι η βάση τεκμηρίωσης στηρίζεται σε ανίσχυρες και μη δημοσιευμένες πηγές καθώς αποτελείται από έναν μικρό αριθμό περιπτωσιολογικών μελετών, από θεωρητική βιβλιογραφία και μελέτες για τις συμμορίες των φυλακών προερχόμενες από την εγκληματολογία.

Όσον αφορά τη **διαχείριση των ριζοσπαστικοποιημένων κρατούμενων από τα σωφρονιστικά ιδρύματα**, οι γνώμες διίστανται κατά πόσον είναι καλύτερα οι κρατούμενοι να «συγκεντρώνονται» ή να «διασκορπίζονται». Οι Κάτω Χώρες «συγκεντρώνουν» τους βίαιους εξτρεμιστές παραβάτες ενώ οι περισσότερες άλλες χώρες «διασκορπίζουν» τα εν λόγω άτομα σε έναν μικρό αριθμό εγκαταστάσεων υψηλής ασφάλειας. Ωστόσο, η έρευνα της Veldhuis και η αξιολόγηση των ολλανδικών περιπτώσεων

⁽⁵⁹⁾ Silke, A., & Veldhuis, T. (2017). Countering Violent extremism in prisons: A review of key recent research

and critical research gaps. *Perspectives on Terrorism*, 11(5), 2-11.

κράτησης βίαιων εξτρεμιστών παραβατών σε ειδικές «πτέρυγες τρομοκρατών» καταδεικνύει ότι μια τέτοια προσέγγιση έχει ελάχιστη αποτελεσματικότητα ή ελάχιστα οφέλη⁽⁶⁰⁾. Στην ουσία, αυτού του είδους η πολιτική μπορεί να αποβεί αντιπαραγωγική και να ενισχύσει τη στρατολόγηση, τα δίκτυα και τον σχεδιασμό εντός και εκτός φυλακών. Πολλές άλλες χώρες έχουν επιλέξει μια **μικτή προσέγγιση «διασκορπισμού» των βίαιων εξτρεμιστών παραβατών** σε διαφορετικές εγκαταστάσεις μέγιστης ασφάλειας. Σε κάθε περίπτωση είναι σαφές ότι υπάρχουν ελλείψεις στην τεκμηριωμένη έρευνα και ότι απαιτείται ένας τύπος έρευνας που θα μπορεί να αξιολογεί ανεξάρτητα τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα των διαφορετικών σωφρονιστικών συστημάτων. Είναι γνωστό ότι τα ασφαλή και με ορθή λειτουργία σωφρονιστικά ιδρύματα είναι ζωτικής σημασίας, καθώς «οι αδικαιολόγητοι περιορισμοί, τα προβλήματα υπερπληθυσμού, η υποστελέχωση, η βία των συμμοριών και η ταπεινωτική ή προκατειλημμένη συμπεριφορά των σωφρονιστικών υπαλλήλων μπορούν να δημιουργήσουν πειστικές, αγχωτικές καταστάσεις οι οποίες δεν θα οδηγήσουν απλώς τους ευάλωτους κρατούμενους στην αγκαλιά χαρισματικών εξτρεμιστών ηγετών αλλά θα αποτελέσουν και πρόσφορο έδαφος για την ανάπτυξη αγανάκτησης και ριζοσπαστικοποίησης⁽⁶¹⁾.

Η έρευνα γύρω από την **αποριζοσπαστικοποίηση** βίαιων εξτρεμιστών παραβατών που κρατούνται σε σωφρονιστικά ιδρύματα είναι σχετικά περιορισμένη. Μεγάλο τμήμα της προέρχεται από παραδείγματα εκτός ΕΕ και είναι αμφίβολο κατά πόσον οι γνώσεις που προκύπτουν μπορούν να ισχύσουν σε ριζικά διαφορετικά πλαίσια.

Οι **ιμάμηδες** μπορούν να παίξουν κρίσιμο ρόλο στις προσπάθειες επανένταξης κρατούμενων για τρομοκρατία. Οι **Beckford et al. (2005)** θεωρούν ότι η θρησκεία παίζει σημαντικό ρόλο στην επανένταξη μουσουλμάνων κρατούμενων στο Ηνωμένο Βασίλειο και τη Γαλλία. Ειδικότερα, υποστηρίζουν ότι οι ιμάμηδες πρέπει να συμμετέχουν στις προσπάθειες αποριζοσπαστικοποίησης και «αισθάνονται ότι αν δεν επιστρατεύονται *ιμάμηδες* στις φυλακές, οι κρατούμενοι είναι πολύ πιθανότερο να ριζοσπαστικοποιηθούν μετά την αποφυλάκισή τους»⁽⁶²⁾. Απαιτείται έρευνα που θα τεκμηριώσει την εκπαίδευση και επιλογή των μουσουλμάνων ιερέων και των διαφόρων μεθόδων παρέμβασης, η οποία προς το παρόν δεν υφίσταται. Εξίσου ζωτικής σημασίας είναι να διεξαχθεί έρευνα γύρω από τις σχέσεις κρατούμενων και σωφρονιστικού προσωπικού υπό το πρίσμα της ριζοσπαστικοποίησης και της επανένταξης. Έχουν διεξαχθεί κάποιες έρευνες για τον αντίκτυπο που έχει η καταπολέμηση του βίαιου εξτρερισμού στους ιερείς των φυλακών και για την αλλοίωση

⁽⁶⁰⁾ Veldhuis, T. (2015). *Captivated by fear: an evaluation of terrorism detention policy*. (Doctoral dissertation, Groningen: The University of Groningen,). Προέλευση:

https://www.rug.nl/research/portal/files/16347790/Complete_dissertation.pdf.

Βλ. επίσης: Veldhuis, T. M. (2016). *Prisoner radicalization and terrorism detention policy: institutionalized fear or evidence-based policy making?*. (London: Routledge, 2016).

⁽⁶¹⁾ Veldhuis, T. M., & Lindenberg, S. (2012). Limits of tolerance under pressure: A case study of Dutch terrorist detention policy. *Critical Studies on Terrorism*, 5(3), 425-443.

⁽⁶²⁾ Beckford, J. (2005) Muslim in the Prisons of Britain and France. *Journal of Contemporary of European Studies*, 13(3), 287-297. Βλ. επίσης: Awan, I. (2013). Muslim prisoners, radicalization and rehabilitation in British prisons. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 33(3), 371-384.

του ουδέτερου ρόλου τους όταν συμβουλευούν τους πιστούς⁽⁶³⁾.

Οι προσπάθειες **επανάταξης** είναι απόλυτα σημαντικές στην αποφυλάκιση βίαιων εξτρεμιστών παραβατών. Η διαδικασία επανάταξης ξεκινάει στο σωφρονιστικό ίδρυμα και συνεχίζεται σε όλη τη διάρκεια της διαδικασίας αποφυλάκισης και των προσαρμογών επαναπροσαρμογής. Σύμφωνα με τον **Dean (2012)**, η επαναπροσαρμογή δραστην τρομοκρατικών ενεργειών πρέπει να γίνει μέσω μιας διαδικασίας πέντε σταδίων, η οποία θα συμβάλλει στην επανάταξη των κρατούμενων μετά την αποφυλάκισή τους.

Πρόκειται για **παρεμβάσεις υγιούς ταυτότητας** οι οποίες εστιάζουν στα εξής:

- «δίνουν τη δυνατότητα στα άτομα να καλύπτουν τις προσωπικές ανάγκες και επιθυμίες τους χωρίς να συμμετέχουν σε κάποια εξτρεμιστική ομάδα, οργάνωση ή ιδεολογία,
- αντιμετωπίζουν τις συγκεκριμένες στάσεις ή πεποιθήσεις που τους επιτρέπουν να βλάπτουν άλλους (ή να υποστηρίζουν τέτοιες ενέργειες),
- δίνουν στα άτομα τη δυνατότητα να εκφράζουν, να υπομένουν και να διαχειρίζονται πολύ ισχυρά συναισθήματα χωρίς να διασύρουν ή να βλάπτουν τρίτους,
- στηρίζουν τα άτομα να έχουν μεγαλύτερη ευθύνη του εαυτού τους, του τρόπου ζωής

τους και των προσωπικών δεσμεύσεων που αναλαμβάνουν,

- ενθαρρύνουν τα άτομα να χρησιμοποιούν εναλλακτικούς τρόπους για να επιτυγχάνουν τους στόχους τους ή να υλοποιούν τις δεσμεύσεις τους χωρίς να παραβαίνουν τον νόμο ή να βλάπτουν άλλους»⁽⁶⁴⁾.

Η **Marsden (2015)** παρουσιάζει πώς η μείωση του κινδύνου υποτροπής και η ενθάρρυνση της αποχής επηρεάζεται από πολλούς παράγοντες όπως: εποικοδομητική σχέση με τον αρμόδιο επιμελητή του κρατούμενου, κίνητρο συμμετοχής στη διαδικασία επαναπροσαρμογής, κριτική σκέψη, ισορροπημένη ταυτότητα, επούλωση της ρήξης με την οικογένεια, κατάρτιση, επαγγελματική απασχόληση και εκπαίδευση, απόρριψη της νομιμοποίησης της βίας/εγκληματικότητας ως απάντηση στη δυσαρέσκεια και διαχείριση της άρνησης και της ελαχιστοποίησης της παραβατικής πράξης⁽⁶⁵⁾. Η μελέτη συνηγορεί υπέρ μιας μετατόπισης του ενδιαφέροντος από τους κινδύνους και τις αδυναμίες σε μια προσέγγιση με άξονα τους ισχυρούς παράγοντες, έτσι ώστε να εξισορροπηθεί η μεθοδολογία αξιολόγησης κινδύνου. Σημαντικό στοιχείο της έρευνας είναι ότι ακολούθησε τη θεωρία χρήσης πολλαπλών χαρακτηριστικών (**MAUT**) η οποία είναι σχεδιασμένη να κατανοεί την αποτελεσματικότητα του έργου που πραγματοποιείται με βίαιους εξτρεμιστές και δράστες τρομοκρατικών ενεργειών. Ομοίως, το άρθρο της Barrelle «Pro-Integration:

⁽⁶³⁾ Todd, A. J. (2013). Preventing the 'neutral' chaplain? The potential impact of anti-'extremism' policy on prison chaplaincy. *Practical Theology*, 6(2), 144-158.

⁽⁶⁴⁾ Dean, C., (2012). Intervening effectively with terrorist offenders. *Prison Service Journal, Special edition: Combating extremism and terrorism*, Issue 203. Προέλευση:

<https://www.crimeandjustice.org.uk/sites/crimeandjustice.org.uk/files/PSJ%20September%202012%20No.%20203.pdf>.

⁽⁶⁵⁾ Marsden, S. V. (2015). Conceptualising 'success' with those convicted of terrorism offences: Aims, methods, and barriers to reintegration. *Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression*, 7(2), 143-165.

Disengagement and Life after Extremism» (2015) παρουσιάζει ένα χρήσιμο πλαίσιο κατανόησης των διαδικασιών απεμπλοκής⁽⁶⁶⁾.

Το μεθοδολογικό πλαίσιο της **Gielen (2018)** για τα προγράμματα εξόδου τζιχαντιστριών περιλαμβάνει το μοντέλο της Barrelle (2015) υπέρ της ένταξης, το οποίο εμφανίζει θετικά επίπεδα κοινωνικής συμμετοχής σε όλες τις κοινωνικές σχέσεις, τους μηχανισμούς αντιμετώπισης προβλημάτων, την ταυτότητα, την ιδεολογία και τον προσανατολισμό της δράσης⁽⁶⁷⁾.

Αντικείμενο μελέτης πρέπει να αποτελέσουν και τα προγράμματα απεμπλοκής σε σωφρονιστικά ιδρύματα. Η **Cherney (2018)** εξέτασε το προληπτικό μοντέλο υποστήριξης της ένταξης (**PRISM**), ένα πρόγραμμα παρέμβασης με στόχο την απεμπλοκή στην πολιτεία της Νέας Νότιας Ουαλίας της Αυστραλίας⁽⁶⁸⁾.

Ένας από τους βασικούς λόγους για την απουσία έρευνας με αντικείμενο τους βίαιους εξτρεμιστές παραβάτες στα σωφρονιστικά ιδρύματα είναι η δυσκολία πρόσβασης στις φυλακές με σκοπό την επιτόπια έρευνα επειδή τα στοιχεία που διατηρούν τα σωφρονιστικά ιδρύματα είναι άκρως απόρρητα.

Οι **Silke και Veldhuis (2017)** εντοπίζουν σημαντικές ελλείψεις στην έρευνα σε σωφρονιστικά ιδρύματα και στις προσπάθειες επαναπροσαρμογής και επανένταξης μετά την αποφυλάκιση. Χρειάζεται να διεξαχθεί έρευνα σε σωφρονιστικό περιβάλλον με αντικείμενο τους

εμπλεκόμενους κοινωνικούς και ψυχολογικούς μηχανισμούς. (Γιατί κάποια άτομα ριζοσπαστικοποιούνται ενώ άλλα όχι;) Επίσης, περαιτέρω έρευνα χρειάζεται γύρω από τη δυναμική πίσω από τις συμμορίες κρατούμενων για βίαιες εξτρεμιστικές πράξεις και τον τρόπο με τον οποίο το σωφρονιστικό προσωπικό μπορεί να παρέμβει σε αυτές τις διαδικασίες. Ελάχιστες είναι οι μελέτες για τους ανήλικους δράστες βίαιων εξτρεμιστικών ενεργειών. Απαιτείται περαιτέρω έρευνα η οποία θα εστιάσει στις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι δράστες βίαιων εξτρεμιστικών ενεργειών μετά την αποφυλάκισή τους και στη δυναμική της υποτροπής. Τέλος, οι Silke και Veldhuis παροτρύνουν τους ερευνητές να πραγματοποιούν μελέτες αξιολόγησης για τα σωφρονιστικά ιδρύματα και τα προγράμματα επιτήρησης που αφορούν δράστες τρομοκρατικών ή βίαιων εξτρεμιστικών ενεργειών⁽⁶⁹⁾.

Ελλείψεις και ευρήματα της έρευνας

Η έρευνα για το ERG 22+ εξετάζει το ζήτημα της επικύρωσης, τις οδούς που οδηγούν στη ριζοσπαστικοποίηση και τις οδούς που ξεκινούν από αυτήν. Έρευνα της βρετανικής κυβέρνησης σε πάνω από 170 ισλαμιστές και 22 παράγοντες κατέδειξε ότι όλοι οι παράγοντες είναι σχετικοί. Έκπληξη αποτελεί το γεγονός ότι οι **ψυχικές διαταραχές** αποτέλεσαν έναν από τους χαμηλότερους παράγοντες της ομάδας, σε αντίθεση με άλλα πορίσματα της έρευνας. Άλλα

⁽⁶⁶⁾ Barrelle, K. (2015). Pro-integration: disengagement from and life after extremism. *Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression*, 7(2), 129-142.

⁽⁶⁷⁾ Gielen, A.-J. (2018). Exit programmes for female jihadists: A proposal for conducting realistic evaluation of the Dutch approach. *International Sociology*, 33(4), 454-472.

⁽⁶⁸⁾ Cherney, A. (2018). Evaluating interventions to disengage extremist offenders: a study of the

Proactive Integrated Support Model (PRISM). *Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression*, 1-20.

⁽⁶⁹⁾ Silke, A., & Veldhuis, T. (2017). Countering Violent Extremism in Prisons: A Review of Key Recent Research and Critical Research Gaps. *Perspectives on Terrorism*, 11(5), 2-11.

ευρήματα της έρευνας υποδηλώνουν ότι παράγοντες επιτυχίας στα προγράμματα εξόδου στα σωφρονιστικά ιδρύματα είναι μεταξύ άλλων η **απουσία υποτροπής, η μη εγκληματική ταυτότητα και οι εναλλακτικές στη διαχείριση της αδικίας** (ένας από τους υψηλότερους παράγοντες κινδύνου στην έρευνα για το ERG 22+). Τα **VERA-2 και ERG 22+ μοιάζουν συγκρίσιμα**, καθώς αναπτύσσονται από το ίδιο σύνολο δεδομένων και τα ίδια ευρήματα.

Η εμπειρική έρευνα στα σωφρονιστικά συστήματα είναι εξαιρετικά περιορισμένη. Οι προσεγγίσεις αξιολόγησης κινδύνου στα σωφρονιστικά ιδρύματα είναι πολύ διαφορετικές, καθώς το πλαίσιο ποικίλει στα διάφορα κράτη μέλη. Είναι ζωτικής σημασίας να **διαφοροποιείται η ριζοσπαστικοποίηση απλών κρατούμενων από την περαιτέρω αλλοτρίωση καταδικασμένων εξτρεμιστών.** Ο συνδυασμός προσεγγίσεων (μεταξύ **διασκορπισμού και συγκέντρωσης**) είναι η καλύτερη λύση (ανάλογα το πλαίσιο). Η έρευνα δείχνει ότι βασικό στοιχείο στην επιτυχημένη παρέμβαση είναι το **ικανό σωφρονιστικό προσωπικό** που μπορεί να χειριστεί καταστάσεις και προβλήματα με σιγουριά.

Μεγάλη πρόκληση αποτελεί η **πρόσβαση για λόγους έρευνας σε εξτρεμιστές κρατούμενους.** Πολλές εμπειρικές μελέτες είναι απόρρητες και δημοσιεύονται μόνο ύστερα από πολλά χρόνια, χάνοντας έτσι τον επίκαιρο χαρακτήρα και τη χρησιμότητά τους.

Τα προβλήματα **ψυχικής υγείας** εμφανίζονται μάλλον στους **μεμονωμένους δράστες** και όχι στα μέλη τρομοκρατικών ομάδων.

Αντιμετώπιση ευάλωτων ομάδων (παιδιά, μετανάστες και αιτούντες άσυλο)

Η έρευνα για τα παιδιά και τον βίαιο εξτρεμισμό έχει σε μεγάλο βαθμό παραμεληθεί. Υπάρχουν μελέτες για τη στρατολόγηση και ριζοσπαστικοποίηση παιδιών στις τάξεις του ΙΚΙΛ και για το σχετικό φάσμα συνεπειών (αντιμετώπιση τραυματικών καταστάσεων, οικογενειακές σχέσεις, ζητήματα αξιολόγησης κινδύνων που αφορούν την ασφάλεια κ.λπ.). Οι περισσότερες εστιάζουν στο φαινόμενο στρατολόγησης παιδιών στο ΙΚΙΛ και όχι στην έρευνα για τις προσπάθειες επαναπροσαρμογής και επανένταξης. Σημαντικό ρόλο παίζει το περιβάλλον (όπως οι οικογένειες ή τα σχολεία) και κατά πόσον τα παιδιά είναι ευάλωτα απέναντι στη ριζοσπαστικοποίηση ή έχουν ήδη ριζοσπαστικοποιηθεί.

Η **Lynch (2016)** παρουσιάζει τρόπους χειρισμού της διαταραχής μετατραυματικής καταπόνησης (PTSD) και των τραυματικών καταστάσεων σε παιδιά που επιστρέφουν από περιοχές στις οποίες μαινόνται συγκρούσεις. Συγκεκριμένα, η μελέτη παρέχει λεπτομερείς οδηγίες για την αναγνώριση των παιδιών που κινδυνεύουν και την επαφή μαζί τους, καθώς και θεραπευτικές μεθόδους αντιμετώπισης τραυματικών καταστάσεων⁽⁷⁰⁾. Η μελέτη του **Simi (2016)** για τους υπέρμαχους της ανωτερότητας της λευκής φυλής επισημαίνει ότι πολλοί εξτρεμιστές από τους οποίους πήρε συνέντευξη προέρχονταν από δυσλειτουργικές οικογένειες και είχαν υπάρξει

⁽⁷⁰⁾ Radicalisation Awareness Network, Centre of Excellence. (2016). *Child returnees from conflict zones*. RAN Issue Paper, Νοέμβριος 2016. Σύνταξη: Orla Lynch. Προέλευση: [https://ec.europa.eu/home-](https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/ran-papers/docs/issue_paper_child_returnees_from_conflict_zones_112016_en.pdf)

[affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/ran-papers/docs/issue_paper_child_returnees_from_conflict_zones_112016_en.pdf](https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/ran-papers/docs/issue_paper_child_returnees_from_conflict_zones_112016_en.pdf).

θύματα σωματικής και σεξουαλικής κακοποίησης σε παιδική ηλικία ⁽⁷¹⁾.

Οι **Stanley et al. (2018)** μελέτησαν τον ρόλο των κοινωνικών λειτουργών οι οποίοι αναλαμβάνουν υποθέσεις παιδιών σε ριζοσπαστικοποιημένο περιβάλλον. Πριν από τις κατ' οίκον επισκέψεις σε οικογένειες με ριζοσπαστικοποιημένα άτομα νεαρής ηλικίας, πρότειναν οι κοινωνικοί λειτουργοί να έχουν εκπαιδευτεί στους εξής τέσσερις τομείς: «(1) εργασία με οικογένειες — εργασία με τη δυναμική της οικογένειας, τη δύναμη και τον έλεγχο που ασκεί και την εμπλοκή της ευρύτερης οικογένειας, χρησιμοποιώντας οικοχάρτες και γενεογράμματα, (2) πολιτικές και ιδεολογικές αναλύσεις, (3) αναλογισμό των κινδύνων σε υψηλό επίπεδο, (4) ανάπτυξη κοινωνιολογικής φαντασίας (Mills 1959) που βοηθά να τοποθετήσουν το άτομο σε πλαίσιο, φωτίζοντας τις δυνάμεις του παρελθόντος ως επιρροές του σήμερα». Με παρόμοιο τρόπο, οι **Stanley et al. (2018)** παρέχουν πρακτικά εργαλεία και μεθόδους παρέμβασης για την επαφή με οικογένειες και πιθανώς ριζοσπαστικοποιημένα παιδιά. Ειδικότερα, προάγουν προσεγγίσεις που βασίζονται σε δυνατά σημεία για τις παρεμβάσεις σε οικογενειακό περιβάλλον, όπως ενδείξεις ασφάλειας, ευρύτερες οικογενειακές συναντήσεις (FGC), το μοντέλο καλής ζωής της

επανεξέταξης παραβατών (GLM) και η προσέγγιση δυνατοτήτων (CA) ⁽⁷²⁾.

Η αντιμετώπιση της **ριζοσπαστικοποίησης σε εκπαιδευτικό περιβάλλον** είναι ένα άλλο σημαντικό ζήτημα. Τα περισσότερα ακαδημαϊκά έργα με αντικείμενο την εκπαίδευση και τη ριζοσπαστικοποίηση στο Ηνωμένο Βασίλειο έχουν ανάγει το θέμα σε «ζήτημα ασφάλειας». Κάποια άλλα αμφισβητούν εύλογα τον δύσκολο ρόλο που καλούνται να παίξουν οι καθηγητές στην προσπάθεια να εντοπίσουν παρεκκλίνουσα συμπεριφορά, καθώς έτσι οι «εκπαιδευτικοί εμπλέκονται ακούσια σε μια σχέση κακού-θύματος με τους μαθητές και τους φοιτητές τους» ⁽⁷³⁾. Οι ερευνητές, ωστόσο, προτείνουν διάφορες μεθόδους για να ενισχύονται οι παράγοντες προστασίας των νέων στα εκπαιδευτικά ιδρύματα. Οι **Sewell και Hulusi (2016)** παραδείγματος χάρη, επανεξετάζουν τη βιβλιογραφία των ψυχολογικών θεωριών περί προσωπικής αβεβαιότητας και κινήτρων λόγω αντίδρασης ⁽⁷⁴⁾.

Η **πολυπλοκότητα της ενσωμάτωσης** είναι μια πρωτοβουλία με έδρα το Κέμπριτζ η οποία καταπολεμά την υπεραπλούστευση των αξιών, της σκέψης και της ταυτότητας αλλάζοντας «τη νοοτροπία [των νέων] διευρύνοντας τις αξίες, τη σκέψη και την πολυπλοκότητα της κοινωνικής ταυτότητας με ενεργό μάθηση, ομαδικές ασκήσεις και υλικό πολυμέσων» ⁽⁷⁵⁾. Οι

⁽⁷¹⁾ Simi, P., Sporer, K., & Bubolz, B. F. (2016). Narratives of childhood adversity and adolescent misconduct as precursors to violent extremism: A life-course criminological approach. *Journal of research in crime and delinquency*, 53(4), 536-563.

⁽⁷²⁾ Stanley, T., Guru, S., & Gupta, A. (2018). Working with prevent: Social work options for cases of 'radicalisation risk'. *Practice*, 30(2), 131-146.

⁽⁷³⁾ Sieckelink, S., Kaulingfreks, F., & De Winter, M. (2015). Neither villains nor victims: towards an

educational perspective on radicalisation. *British Journal of Educational Studies*, 63(3), 329-343.

⁽⁷⁴⁾ Sewell, A., & Hulusi, H. (2016). Preventing radicalisation to extreme positions in children and young people. What does the literature tell us and should educational psychology respond?. *Educational Psychology in Practice*, 32(4), 343-354.

⁽⁷⁵⁾ Davies, L. (2018). Review of educational initiatives in counter-extremism internationally. The Segerstedt Institute, Report 5. University of Gothenburg. Προέλευση:

παρεμβάσεις της πολυπλοκότητας της ενσωμάτωσης στη Βόρεια Ιρλανδία, για παράδειγμα, έχουν ως αποτέλεσμα την ενίσχυση των ικανοτήτων γνωστικής (και συναισθηματικής) διαχείρισης νεαρών ατόμων σε μετασυγκρουσιακό περιβάλλον.

Το ζήτημα του βίαιου εξτρεμισμού και της ριζοσπαστικοποίησης σε σχέση με **πρόσφυγες ή/και αιτούντες άσυλο** είναι πολύπλοκο και συγκεχυμένο και δεν έχει διερευνηθεί ουσιαστικά σε κανέναν βαθμό. Υπάρχουν σημαντικές έρευνες με αντικείμενο τον βίαιο εξτρεμισμό και ευάλωτες προσφυγικές κοινότητες **εκτός** Ευρώπης αλλά ελάχιστες έρευνες για την ΕΕ. Αυτές οι ελάχιστες έρευνες υποστηρίζουν ότι οι πρόσφυγες ή οι αιτούντες άσυλο είναι ευάλωτοι απέναντι στους εξτρεμιστές στρατολόγους εξαιτίας οικονομικών κινήτρων ή της αναζήτησης μιας αίσθησης σκοπού ή κοινωνικής ταυτότητας. Όταν οι **De Bie et al. (2014)** διερεύνησαν τη σύνδεση ανάμεσα στα δίκτυα τζιχαντιστών και ευάλωτους μετανάστες στις Κάτω Χώρες, ανακάλυψαν ότι τα δίκτυα τζιχαντιστών παρείχαν μια αίσθηση ένταξης, ενώ η σχέση βασιζόταν μάλλον κυρίως σε πρακτικά, χρηματικά συμφέροντα ⁽⁷⁶⁾. Η Eleftheriadou (2018) προτείνει ένα σύνθετο μοντέλο κατανόησης της ριζοσπαστικοποίησης σε περιβάλλον προσφύγων ⁽⁷⁷⁾.

Υπάρχει σαφώς επείγουσα ανάγκη να εστιάσει η έρευνα στις ευάλωτες ομάδες και τη σύνδεση με τον βίαιο εξτρεμισμό ή τη ριζοσπαστικοποίηση, ειδικά στα νέα άτομα, καθώς και στους πρόσφυγες και αιτούντες άσυλο. Πλαίσιο αφετηρίας των ερευνητικών προσπαθειών

μπορούν να αποτελέσουν οι καταυλισμοί προσφύγων στη Μέση Ανατολή και να πραγματοποιηθεί ανάλυση των τύπων και των τάσεων σε σύγκριση με την εμπειρία από την Ευρώπη.

Ελλείψεις και ευρήματα της έρευνας

Οι σχολικές τάξεις είναι ένα αποτελεσματικό πεδίο για την πρόληψη και καταπολέμηση του βίαιου εξτρεμισμού όσον αφορά τα παιδιά. Είναι μεγάλη πρόκληση για τους καθηγητές να μιλούν ανοιχτά για **ευαίσθητα, αμφιλεγόμενα θέματα μέσα στην τάξη**. Χρειάζεται περαιτέρω έρευνα γύρω από **ζητήματα που επηρεάζονται από το γενικότερο περιβάλλον και την κουλτούρα, όπως η θρησκεία και η κοινωνική δυναμική, οι σχέσεις φύλου ή οι σχέσεις μεταξύ των φύλων**. Η έρευνα θα μπορούσε να διαφοροποιηθεί αναλόγως των ηλικιακών ομάδων των μαθητών.

Άλλοι ερευνητικοί τομείς είναι η πιθανή εμπλοκή **προσφύγων ή αιτούντων άσυλο** στον σχεδιασμό τρομοκρατικών ενεργειών, η **επιστροφή παιδιών από περιοχές στις οποίες μαινόνται συγκρούσεις** και η **ευάλωτη θέση των παιδιών απέναντι στη διαδικτυακή προπαγάνδα του βίαιου εξτρεμισμού**.

Στις ευάλωτες κοινότητες, ζωτικής σημασίας είναι η κατανόηση **της επίδρασης που έχει η αυτάρκεια** (για παράδειγμα, η ασφάλεια όσον αφορά τη στέγη και την εργασία) στην ενίσχυση της ανθεκτικότητας ενάντια στη ριζοσπαστικοποίηση. Ερευνητές στο Άμστερνταμ ανέπτυξαν μια ενδιαφέρουσα μεθοδολογία για να παρατηρούν την αυτάρκεια, με πολλά

https://segerstedtinstitutet.gu.se/digitalAssets/1673/1673173_review-of-educational-initiatives-180110.pdf

⁽⁷⁶⁾ de Bie, J. L., de Poot, C. J., & van der Leun, J. P. (2014). Jihadi networks and the involvement of

vulnerable immigrants: reconsidering the ideological and pragmatic value. *Global Crime*, 15(3-4), 275-298.

⁽⁷⁷⁾ Eleftheriadou, M. (2018). Refugee Radicalization/militarization in the age of the European refugee crisis: A Composite model. *Terrorism and Political Violence*, 1-22.

υποσχόμενα αποτελέσματα σε σχέση με τους βίαιους εξτρεμιστές. Ο έλεγχος ψυχικής υγείας είναι επίσης σημαντικός, καθώς πολλοί εξτρεμιστές έχουν δείξει σημάδια ψυχιατρικών προβλημάτων. Πρέπει να αναληφθεί περαιτέρω έρευνα γύρω από τα **ζητήματα ψυχικής υγείας (συμπεριλαμβανομένων των τραυματικών καταστάσεων)**.

Ένα άλλο ζήτημα που χρήζει προσοχής είναι η **διαχείριση ευάλωτων ομάδων στην πρόληψη και καταπολέμηση του βίαιου εξτρεμισμού, χωρίς στιγματισμό**. Επίσης, η εργασία με τέτοιες ομάδες θέτει σημαντικά ζητήματα **εμπιστευτικότητας και δημοσιοποίησης πληροφοριών** — τα οποία συνιστούν ακόμα έναν τομέα ελλιπούς έρευνας.

Εξτρεμιστικές ιδέες και η διάδοσή τους μέσω διαδικτύου ή άλλων μέσων

Η ακαδημαϊκή βιβλιογραφία γύρω από τον βίαιο εξτρεμισμό και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης είναι αχανής. Η σύντομη αυτή επανεξέταση της βιβλιογραφίας θα εστιάσει στην τρομοκρατία/τον εξτρεμισμό και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, καθώς και τις επιπτώσεις καταπολέμησης της προπαγάνδας μέσα από αντιαφηγήματα και εναλλακτικά αφηγήματα.

Ο **Weimann (2006, 2015)** κάνει μια επισκόπηση της δυναμικής σχέσης μεταξύ βίαιων εξτρεμιστών και τρομοκρατών στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και ειδικά του τρόπου με τον οποίο οι τρομοκράτες εκμεταλλεύονται το διαδίκτυο με διάφορους τρόπους ⁽⁷⁸⁾. Ο **Fisher (2015)** εξέδωσε σχετικό άρθρο με τίτλο «Swarmcast: How Jihadist Networks Maintain a Persistent Online Presence» ⁽⁷⁹⁾. Ο **Ingram (2016)** παρέχει ένα πλαίσιο για την ανάλυση του τρόπου με τον οποίο η προπαγάνδα και το μήνυμα των στρατευμένων ισλαμιστών «προσφέρει στους υποστηρικτές τους ένα σύστημα εννοιών που διαμορφώνει την αντίληψή τους για τον κόσμο», μέσω μιας διαδικασίας η οποία χειρίζεται όσους ακολουθούν πιστά και τους οδηγεί στη νομιμοποίηση και χρήση βίας ⁽⁸⁰⁾. Η μεθοδολογία του **Berger (2017)** χαρτογραφεί την εξτρεμιστική προπαγάνδα χρησιμοποιώντας ένα πλαίσιο που βασίζεται στις σχέσεις και αφορά τη θεματολογία που εκμεταλλεύονται οι εξτρεμιστικές ομάδες για να κινητοποιούν πιθανά νέα μέλη ⁽⁸¹⁾.

Ο **Winter (2015)** εξετάζει την προπαγάνδα του ΙΚΙΛ και τη θεματολογία που προωθείται στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης: έλεος, συμμετοχή, βαιοπραγία, θυματοποίηση, πόλεμος και ουτοπία ⁽⁸²⁾. Ο **Glazzard (2017)** μελετά τον βίαιο εξτρεμισμό υπό μορφή αφηγημάτων με την κυριολεκτική έννοια του όρου, ώστε να κατανοήσει τη δημιουργική προέλευση της

⁽⁷⁸⁾ Weimann, G. (2006). *Terror on the Internet: The new arena, the new challenges*. US Institute of Peace Press. Βλ. επίσης Weimann, G. (2015). *Terrorism in Cyberspace*. Columbia University Press.

⁽⁷⁹⁾ Fisher, A. (2015). Swarmcast: How jihadist networks maintain a persistent online presence. *Perspectives on Terrorism*, 9(3), 3-20.

⁽⁸⁰⁾ Ingram, H. J. (2016). Deciphering the siren call of militant Islamist propaganda. International Centre for Counter-Terrorism (ICCT), September 2016.

⁽⁸¹⁾ Berger, J. M. (2017). Deconstruction of identity concepts in Islamic state propaganda. A linkage-based

approach to counter-terrorism strategic communications. Μέσω του διεθνούς κέντρου για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας (ICCT). Δημόσιες πληροφορίες της Ευρωπόλ. Προέλευση: https://icct.nl/wp-content/uploads/2017/06/bergerjm_deconstructionofislamicstatetexts.pdf.

⁽⁸²⁾ Winter, C. (2015). Documenting the virtual 'caliphate'. *Quilliam Foundation*, 33, 1-50. Προέλευση: <http://www.aloufok.net/caliphate.pdf>.

έμπνευσης του βίαιου εξτρεμισμού⁽⁸³⁾. Οι **Halverson et al. (2011)** θέτουν το πλαίσιο για να γίνουν κατανοητά τα «κύρια αφηγήματα» ή «συστήματα ιστοριών» που ζωντανεύουν την προπαγάνδα των τζιχαντιστών⁽⁸⁴⁾. Ο **Schmid (2015)** προσδιορίζει δώδεκα θεματικές ενότητες αφηγημάτων του ΙΚΙΛ που κρύβουν τρωτά σημεία και δείχνει τον δρόμο προς την ανάπτυξη πειστικών επιχειρημάτων για την κατάρριψή τους⁽⁸⁵⁾.

Υπάρχουν έρευνες που επικεντρώνονται στη χρήση εκ μέρους τρομοκρατικών ομάδων διαφόρων **στρατηγικών δημιουργίας ταυτότητας**. Οι **Rothenberger et al. (2018)** αναλύουν τη συλλογιστική της ταυτότητας πέντε τρομοκρατικών ομάδων στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, χρησιμοποιώντας πέντε μακροστρατηγικές συλλογιστικής. Η μελέτη παρατηρεί ότι οι τρομοκρατικές ομάδες χρησιμοποίησαν στρατηγικές αποδόμησης και καταστροφής και στρατηγικές αιτιολόγησης και σχετικοποίησης (νοοτροπία που διαχωρίζει εμάς από τους άλλους): «στέρξη της ανθρωπίνης

ιδιότητας από τους εχθρούς, ηθική αιτιολόγηση, μετατόπιση στην επίρριψη ευθύνης, μετάθεση ευθυνών και υποβάθμιση των επιζήμιων επιπτώσεων»⁽⁸⁶⁾.

Η **Greenberg (2016)** ανατρέχει στον κατάλογο των αντιμέτρων που χρησιμοποιούνται στο διαδίκτυο και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και παρουσιάζει μια επισκόπηση (π.χ. παρακώλυση, εκτροπή και εναλλακτική συμμετοχή, αντιμηνύματα) αλλά και ολοκληρωμένες προτάσεις.⁸⁷ Οι **Braddock και Horgan (2015)** εξετάζουν κατά πόσον και με ποιον τρόπο πείθουν τα αφηγήματα και ανιχνεύουν την πορεία συγκεκριμένης αντιαφηγηματικής θεματολογίας⁽⁸⁸⁾. Οι Van Eerten et al. (2017) παρέχουν μια ολοκληρωμένη επισκόπηση των αντιμηνυμάτων, των εναλλακτικών μηνυμάτων και της στρατηγικής επικοινωνίας της κυβέρνησης⁽⁸⁹⁾. Το **ίδρυμα στρατηγικού διαλόγου (Tuck & Silverman, 2016)** συνέταξε ένα πολύ χρήσιμο εγχειρίδιο αντιαφηγημάτων με σαφείς συστάσεις⁽⁹⁰⁾.

⁽⁸³⁾ Glazzard, A. (2017). Losing the plot: Narrative, counter-narrative and violent extremism. International Centre for Counter-Terrorism (ICCT) Research Paper, May 2017. Προέλευση: <https://icct.nl/wp-content/uploads/2017/05/ICCT-Glazzard-Losing-the-Plot-May-2017.pdf>.

⁽⁸⁴⁾ Halverson, J., Corman, S., & Goodall, H. L. (2011). *Master narratives of Islamist extremism*. New York: Palgrave Macmillan Springer.

⁽⁸⁵⁾ Schmid, A. P. (2015). Challenging the narrative of the Islamic State. International Centre for Counter-Terrorism (ICCT) Research Paper, June 2015. <https://icct.nl/wp-content/uploads/2015/06/ICCT-Schmid-Challenging-the-Narrative-of-the-Islamic-State-June2015.pdf>

⁽⁸⁶⁾ Rothenberger, L., Müller, K., & Elmezeny, A. (2018). The discursive construction of terrorist group identity. *Terrorism and Political Violence*, 30(3), 428-453.

⁽⁸⁷⁾ Greenberg, K. (2016) Counter-radicalization via the Internet. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 668(1), 165-179.

⁽⁸⁸⁾ Braddock, K., & Horgan, J. (2016). Towards a guide for constructing and disseminating counternarratives to reduce support for terrorism. *Studies in Conflict & Terrorism*, 39(5), 381-404.

⁽⁸⁹⁾ van Eerten, J. J., Doosje, B., Konijn, E., de Graaf, B. A., & de Goede, M. (2017). *Developing a social media response to radicalization: The role of counter-narratives in prevention of radicalization and de-radicalization*. University of Amsterdam. Προέλευση: https://www.wodc.nl/binaries/2607_Volledige_Tekst_tcm28-286136.pdf.

⁽⁹⁰⁾ Tuck, H., & Silverman, T. (2016). *The counter-narrative handbook*. Institute for Strategic Dialogue. Προέλευση: https://www.jugendundmedien.ch/fileadmin/user_upload/3_Medienkompetenz/Gegennarrative/Counter-narrative-Handbook_1.pdf.

Η έκταση της ακαδημαϊκής συνεισφοράς είναι πράγματι μεγαλύτερη συγκριτικά, ωστόσο το ζήτημα είναι πιεστικό και χρειάζεται να εξεταστεί περαιτέρω ο αντίκτυπος που έχουν οι διαφορετικοί τύποι αντιαφηγημάτων θέτοντας τα εξής ερωτήματα: ποια πετυχαίνουν και ποια όχι και, κυρίως, για ποιον λόγο;

Ελλείψεις και ευρήματα της έρευνας

Υπάρχει εκτενής έρευνα γύρω από την **εξέλιξη του βίαιου εξτρεμισμού και της προπαγάνδας των τρομοκρατών στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης**. Μεγάλη πρόκληση για τις **αρχές επιβολής του νόμου** κατά τον εντοπισμό εξτρεμιστικής προπαγάνδας σε ανοικτές πλατφόρμες και το σκοτεινό διαδίκτυο είναι η ερμηνεία, η εξαγωγή και η σύνοψη του περιεχομένου σε **πολλές γλώσσες**. Ο **ημι- (αυτοματοποιημένος) εντοπισμός** είναι σημαντικός στα πρώτα στάδια των προσπαθειών. Χρειάζεται περαιτέρω έρευνα γύρω από τον λόγο για τον οποίο οι εξτρεμιστικές ομάδες **αλλάζουν μέσα κοινωνικής δικτύωσης**.

Όταν εξετάζουμε την αποτελεσματικότητα εναλλακτικών αφηγημάτων και αντιαφηγημάτων, είναι χρήσιμο να λαμβάνουμε υπόψη **βιολογικούς αλγόριθμους, θαλάμους αντήχησης και φυσαλίδες φίλτρου**. Από **νευρολογικής άποψης**, όταν απειλείται η θεμελιώδης αξία και η ταυτότητα ενός ατόμου, δεν αντιδρά ο προμετωπιαίος φλοιός αλλά η αμυγδαλή — κάνοντας το άτομο να αισθάνεται απειλή. Η αλλαγή νοοτροπίας ενός ατόμου προϋποθέτει ένα γνωστικό άνοιγμα και είναι προτιμότερο να **επισημαίνονται οι κοινές αξίες και όχι να επιδιώκεται σύγκρουση**. Χρειάζονται περισσότερες μελέτες που συνδέουν τη νευροεπιστήμη με την ψυχολογία στο ζήτημα του βίαιου εξτρεμισμού.

Ελλείψεις υπάρχουν επίσης στην έρευνα γύρω από το **περιεχόμενο και τους μηχανισμούς της ρητορικής μίσους**, ειδικά στο **φάσμα της προπαγάνδας από τον δεξιό λαϊκισμό έως τον**

εξτρεμισμό. Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης είναι **πολυδιάστατα** — τα άτομα δεν καταναλώνουν απλώς την προπαγάνδα αλλά και την παράγουν. Θα ήταν χρήσιμο να υπήρχε μια εννοιολογική ανάλυση αυτής της δυναμικής και της σημασίας της για τη διαδικασία της ριζοσπαστικοποίησης.

Ανεπαρκής είναι και η έρευνα γύρω από την αλληλεπίδραση προπαγάνδας και **νέων τεχνολογιών και μέσων**.

Αξιολόγηση και επιτυχίες παρεμβάσεις στην πρόληψη και καταπολέμηση του βίαιου εξτρεμισμού

Υπάρχουν ελάχιστες ακαδημαϊκές μελέτες που αφορούν μεθόδους αξιολόγησης στην πρόληψη και καταπολέμηση του βίαιου εξτρεμισμού. Ένα από τα βασικά σημεία της κριτικής που διατυπώνεται στο πεδίο της καταπολέμησης του βίαιου εξτρεμισμού είναι η έλλειψη εμπειρικών δεδομένων που μπορούν να χρησιμοποιηθούν στην αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας των μέτρων. Η **Mastroe (2016)** παρουσιάζει ορισμένες από τις σχετικές προκλήσεις: «προσδιορισμός της μεταβλητής της έκβασης, διαθεσιμότητα στοιχείων προς ανάλυση, προσδιορισμός του χρονικού πλαισίου της ανάλυσης και σύγκριση

μεταξύ περιπτώσεων των αποτελεσμάτων της αξιολόγησης»⁽⁹¹⁾.

Το **ίδρυμα για την ειρήνη των Ηνωμένων Πολιτειών (Holmer et al., 2018)** εξετάζει το πλήθος των εννοιολογικών και πρακτικών προκλήσεων που προκύπτουν στον υπολογισμό του αντίκτυπου και της αξίας που έχουν τα προγράμματα για την πρόληψη και καταπολέμηση του βίαιου εξτρεμισμού: εξετάζουν μεταξύ άλλων την αιτιότητα, την εξέταση του πολύ μεγάλου αριθμού μεταβλητών, τον χειρισμό των κατά περίπτωση παραλλαγών, τη δημιουργία έγκυρων δεικτών και τη συλλογή σχετικών και αξιόπιστων δεδομένων και τον υπολογισμό των κοινωνικών σχέσεων και δικτύων⁽⁹²⁾.

Η **Gielen (2017 α)** εξετάζει σε βάθος αρκετές μεθόδους αξιολόγησης: αξιολόγηση αποτελέσματος, πραγματολογική αξιολόγηση, αξιολόγηση με θεωρητικό υπόβαθρο, αξιολόγηση διαδικασίας και ρεαλιστική αξιολόγηση. Η μελέτη επανεξετάζει 73 μελέτες και προγράμματα που περιλαμβάνονται στην ακαδημαϊκή βιβλιογραφία και τις μεθόδους αξιολόγησης για τη στήριξή τους⁽⁹³⁾.

Σε άλλη μελέτη, η **Gielen (2017 β)** συνιστά την ανάπτυξη παρεμβάσεων για την καταπολέμηση

του βίαιου εξτρεμισμού με τα παρακάτω στοιχεία.

- «Τα προγράμματα για την καταπολέμηση του βίαιου εξτρεμισμού πρέπει να αντιμετωπίζουν τις δυσαρέσκειες, τις αιτίες και τους παράγοντες κινδύνου που οδηγούν στον βίαιο εξτρεμισμό,
- να θέτουν σαφή διαχωρισμό ανάμεσα στο πρόγραμμα και τις παρεμβάσεις,
- να διαμορφώνουν στόχους,
- να προσδιορίζουν ανάλογα το κοινό στο οποίο απευθύνονται,
- να διατυπώνουν μια θεωρία αλλαγής για κάθε πρόγραμμα και παρέμβαση καταπολέμησης του βίαιου εξτρεμισμού,
- να αξιοποιούν την υπάρχουσα θεωρία και τις υφιστάμενες αξιολογήσεις,
- να διαμορφώνουν έξυπνους δείκτες σε τρία επίπεδα,
- να συμπεριλαμβάνουν στη διαδικασία ερευνητές/αξιολογητές πριν προχωρήσουν σε υλοποίηση,
- να απαιτούν λεπτομερή προγραμματισμό του έργου από τους εξωτερικούς συνεργάτες,
- [να χρησιμοποιούν] πολλές μεθόδους για τη συλλογή στοιχείων»⁽⁹⁴⁾.

Η RAND Corporation (2017) έχει να προσφέρει πολύτιμες γνώσεις σε αυτόν τον τομέα μέσω της

⁽⁹¹⁾ Mastroe, C. (2016). Evaluating CVE: Understanding the recent changes to the United Kingdom's implementation of Prevent. *Perspectives on Terrorism*, 10(2), 50-60. Προέλευση: <http://www.terrorismanalysts.com/pt/index.php/pot/article/view/501/989>.

⁽⁹²⁾ Holmer, G., Bauman, P., & Aryaeinejad, K (2018). *Measuring Up: Evaluating the impact of P/CVE Programs*. United States Institute of Peace (USIP). Προέλευση: <https://www.usip.org/sites/default/files/2018-09/preventing-counteracting-violent-extremism-measuringup.pdf>.

⁽⁹³⁾ Gielen, A.-J. (2017). Countering violent extremism: A realist review for assessing what works, for whom, in what circumstances, and how? *Terrorism and Political Violence*, 1-19.

⁽⁹⁴⁾ Gielen, A.-J. (2017). Evaluating countering violent extremism. Περιλαμβάνεται στην έκδοση L. Colaert (Ed.). *De-radicalisation – Scientific insights for policy*, 101-118. Flemish Peace Institute. Προέλευση: https://www.flemishpeaceinstitute.eu/sites/vlaamsvredesinstituut.eu/files/files/reports/deradicalising_eng_lowres.pdf#page=103.

εργαλειοθήκης αξιολόγησης προγραμμάτων RAND ⁽⁹⁵⁾.

Ελλείψεις και ευρήματα της έρευνας

Η αξιολόγηση πρέπει να συμπεριλαμβάνεται από την έναρξη κιόλας των προγραμμάτων, με τη συμμετοχή αρμόδιων επαγγελματιών για να γίνεται αποδεκτή. Πρωταρχική προτεραιότητα πρέπει να αποτελεί η **αξιολόγηση του αντίκτυπου** και η πορεία προς τις τεκμηριωμένες προσεγγίσεις. Η έρευνα τείνει να εστιάζει αποκλειστικά στο πρόβλημα (τις αιτίες της ριζοσπαστικοποίησης) και όχι στις λύσεις (τα αποτελέσματα των παρεμβάσεων για την πρόληψη και καταπολέμηση του βίαιου εξτρεμισμού).

Η έρευνα θα πρέπει να εστιάζει στην **αξιολόγηση του αντίκτυπου πολυσύνθετων προσεγγίσεων** και όχι σε μεμονωμένα προγράμματα και μεμονωμένες παρεμβάσεις. Η γενική πρόληψη τείνει να λειτουργεί καλύτερα σε εκείνους που δεν τη χρειάζονται. Συνεπώς, η έρευνα θα πρέπει να **προσδιορίσει καλύτερα τον στόχο της πρόληψης και τους λόγους που οδήγησαν στην επιλογή του**.

Οι ερευνητές μπορούν να προσφέρουν πολύτιμη βοήθεια στην **ανάπτυξη μεθόδων και δεικτών για τη μέτρηση του αποτελέσματος και της έκβασης** και δεν χρειάζεται να περιορίζονται στην αξιολόγηση της υλοποίησης και των αποτελεσμάτων της.

Οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής θα πρέπει να αποφεύγουν τη χρήση του όρου «βέλτιστες πρακτικές» καθώς δεν υπάρχουν καθολικά κριτήρια. Μια ακριβέστερη εναλλακτική

διατύπωση είναι «**καλές ή ενθαρρυντικές πρακτικές**».

Η έρευνα καταδεικνύει ότι οι **συνομήλικοι έχουν ρόλο φύλακα προσάτη** και αντιμετωπίζουν και ανιχνεύουν καλύτερα τη ριζοσπαστικοποίηση από τους γονείς.

Η καταπολέμηση του βίαιου εξτρεμισμού δεν πρέπει να ασχολείται μόνο με την καλή πρακτική αλλά πρέπει να εστιάζει και σε **καλούς ανθρώπους**: στις περιπτώσεις που στέφτηκαν με επιτυχία, καθοριστικός παράγοντας δεν ήταν απαραίτητα η ίδια η παρέμβαση. Υπεύθυνος για την επιτυχία της μπορεί κάλλιστα να ήταν ο επαγγελματίας που την έφερε σε πέρας. Πρόκειται για έναν παράγοντα που πρέπει να ληφθεί υπόψη και να μελετηθεί περαιτέρω.

Σύμφωνα με την έρευνα, η ισχυρή ανθεκτικότητα είναι σημαντική αλλά πρέπει και να είναι παρούσα σε πολλά επίπεδα (στα σχολεία, τα σπίτια, τη συμμετοχή της κοινότητας και στους συνομήλικους). Σε **προτεραιότητα πρέπει να τεθεί η αξιολόγηση της δευτερογενούς και τριτογενούς παρέμβασης**, καθώς αυτοί οι τομείς αποτελούν στόχο.

Ερευνητικά διδάγματα από την πρόληψη και καταπολέμηση του βίαιου εξτρεμισμού εκτός ΕΕ

Η βιβλιογραφία από το πεδίο ανάπτυξης και ασφάλειας είναι πλούσια σε στοιχεία και επιστημονική σχολαστικότητα και υπάρχει πλήθος πολύτιμων γνώσεων σε εκθέσεις και ακαδημαϊκές μελέτες από το Υπουργείο Διεθνούς Ανάπτυξης του Ηνωμένου Βασιλείου (DFID), τον Οργανισμό Διεθνούς Ανάπτυξης των ΗΠΑ (USAID)

⁽⁹⁵⁾ Beaghley, S., C Helmus, T., Matthews, M., Rajeev, R., David, S., Amanda, K., & A Brown, M. (2017). *Development and pilot test of the RAND program evaluation toolkit for countering violent*

extremism. Santa Monica, CA: RAND Corporation. Προέλευση: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR1700/RR1799/RAND_RR1799.pdf.

και πολλούς φορείς των Ηνωμένων Εθνών (ΗΕ) που συνδέονται με προγράμματα και μέτρα αξιολόγησης για την καταπολέμηση του βίαιου εξτρεμισμού.

Η μελέτη που πραγματοποιήθηκε από το **Βασιλικό Ινστιτούτο των Ηνωμένων Υπηρεσιών της Βρετανίας (RUSI) (Glazzard et al. 2015)** για τα **κίνητρα του βίαιου εξτρεμισμού** είναι πολύ χρήσιμη στην εξέταση της εγκυρότητας διαφόρων υποθέσεων και των συνεπειών της για το DFID⁽⁹⁶⁾. Επιπλέον, το ινστιτούτο **RUSI (Khalil & Zeuthen, 2016)** προσφέρει καθοδήγηση σε υπεύθυνους χάραξης πολιτικής και φορείς υλοποίησης προγραμμάτων για την καταπολέμηση του βίαιου εξτρεμισμού και τη μείωση των κινδύνων (αποριζοσπαστικοποίηση)⁽⁹⁷⁾.

Αξιολόγηση του **Πανεπιστημίου των Ηνωμένων Εθνών** για την κατάσταση έρευνας με αντικείμενο τα **παιδιά και την ακραία βία** αποκαλύπτει ότι τα παιδιά γίνονται μέλη μη κρατικών ένοπλων ομάδων για πολλούς λόγους: επιθυμία να ανήκουν σε ένα σύνολο, αναζήτηση σημασίας, εξαιτίας δικτύων συνομήλικων ατόμων, συσσώρευση κινδύνων, παρορμητική συμπεριφορά και αντίδραση ενάντια στην εξουσία. Επίσης, τα παιδιά γίνονται βίαια για λόγους όπως η ταυτότητα εντός της ομάδας, η αγάπη εντός της ομάδας, η στέρηση της

ανθρώπινης ιδιότητας και οι κοινωνικοί κανόνες και η ριζοσπαστικοποίηση⁽⁹⁸⁾.

Η **μελέτη του Προγράμματος των Ηνωμένων Εθνών για την Ανάπτυξη (UNDP) *Journey to Extremism in Africa* (Ojielo, 2017)** αναλύει τις αιτίες, τις συνέπειες και τις πορείες του βίαιου εξτρεμισμού⁽⁹⁹⁾. Συγκεκριμένα, η μελέτη περιλαμβάνει μερικές σημαντικές προτάσεις: απομάκρυνση από τα μέτρα ασφάλειας αποκλειστικά και μόνον, καθώς οι αντιδράσεις με άξονα την ασφάλεια είναι αντιπαραγωγικές, συγκεκριμένες γεωγραφικές περιοχές εγκυμονούν υψηλότερους κινδύνους (αποτελούν θύλακες) και είναι σημαντικό να αντιμετωπιστούν οι διαρθρωτικές αιτίες και να διαχωριστούν οι παρεμβάσεις «που αφορούν ειδικά την πρόληψη και καταπολέμηση του βίαιου εξτρεμισμού» από τις παρεμβάσεις «που σχετίζονται με την πρόληψη και καταπολέμηση του βίαιου εξτρεμισμού».

Η **Εκπαιδευτική, Επιστημονική και Επιμορφωτική Οργάνωση των Ηνωμένων Εθνών (UNESCO) (Alava, 2017)** πραγματοποίησε μια παγκόσμια χαρτογράφηση της έρευνας για τους **νέους και τον βίαιο εξτρεμισμό στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης** η οποία καταδεικνύει ότι τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης ούτε **υποκινούν** ούτε **προκαλούν** βίαιη συμπεριφορά αλλά διευκολύνουν τη διαδικασία της

⁽⁹⁶⁾ Allan, H., Glazzard, A., Jespersen, S. T., & Sneha Reddy Winterbotham, E. (2015). *Drivers of violent extremism: Hypotheses and literature review*. Royal United Services Institute (RUSI). Προέλευση: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/57a0899d40f0b64974000192/Drivers_of_Radicalisation_Literature_Review.pdf.

⁽⁹⁷⁾ Khalil, J., & Zeuthen, M. (2016). *Countering violent extremism and risk reduction: A guide to programme design and evaluation*. Royal United Services Institute (RUSI) Whitehall Report 2-16. Προέλευση: https://rusi.org/sites/default/files/20160608_cve_and_rr.combined.online4.pdf.

⁽⁹⁸⁾ Littman, R. (2017). *Children and extreme violence: Insights from social science on child trajectories into and out of non-state armed groups. 'State of research' brief*. United Nations University. Προέλευση: http://collections.unu.edu/eserv/UNU:6290/unu_brief_s_SocialScience.pdf.

⁽⁹⁹⁾ Ojielo, O. (2017). *Journey to extremism in Africa: Drivers, incentives and the tipping point for recruitment*. United Nations Development Programme (UNDP). Προέλευση: <http://journey-to-extremism.undp.org/content/downloads/UNDP-JourneyToExtremism-report-2017-english.pdf>.

ριζοσπαστικοποίησης⁽¹⁰⁰⁾. Στο ίδιο θέμα, η υπηρεσία έρευνας και ανάπτυξης του υπουργείου άμυνας του Καναδά παρουσιάζει μια τεκμηριωμένη ανασκόπηση της βιβλιογραφίας και των εργασιών με αντικείμενο την καταπολέμηση του βίαιου εξτρεμισμού στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης⁽¹⁰¹⁾.

Το κέντρο **Hedayah**, άλλο ένα σημαντικό κέντρο αριστείας για την καταπολέμηση του βίαιου εξτρεμισμού, προβαίνει σε ετήσιες επίκαιρες ανασκοπήσεις της ακαδημαϊκής συνεισφοράς όσον αφορά την καταπολέμηση του βίαιου εξτρεμισμού και ζητήματα γύρω από τον βίαιο εξτρεμισμό⁽¹⁰²⁾.

Το ζήτημα της **επανάταξης παιδιών στρατιωτών** αποτελεί άλλο ένα σημαντικό σύνολο γνώσεων που πιθανώς να μπορεί να χρησιμοποιηθεί και στη διαχείριση παιδιών, εξτρεμισμού και τραυματικών καταστάσεων εντός της ΕΕ. Πολυάριθμοι διεθνείς οργανισμοί παροχής βοήθειας, οργανισμοί ανάπτυξης και η ακαδημαϊκή κοινότητα έχουν αποκτήσει σημαντικές γνώσεις για τα παιδιά στρατιώτες όσον αφορά την πρόληψη, την αποστράτευση και την επανάταξη.

Ελλείψεις και ευρήματα της έρευνας

Υπάρχει πλήθος έρευνας και εμπειρίας εκτός ΕΕ. Η στενότερη συνεργασία θα πρέπει να αποτελεί προτεραιότητα προκειμένου να επιτευχθεί ανταλλαγή πορισμάτων και διδαγμάτων. Η

εξεύρεση τεκμηριωμένων οδηγιών είναι μια διαρκής πρόκληση που υφίσταται και εκτός ΕΕ σε τομείς όπου καταγράφεται παρεμφερής εμπειρία. Η διεξαγωγή αξιολογήσεων και η επισήμανση των ζητημάτων ψυχικής υγείας συνιστούν θέματα προτεραιότητας.

Σημαντικά διδάγματα αντλούνται από το **κέντρο κοινωνικής συμμετοχής και πρόληψης της βίας του Καναδά**, μιας υπηρεσίας η οποία την τελευταία δεκαετία έχει επενδύσει σε προγράμματα και ερευνητικό έργο. Οι μελέτες του κέντρου πραγματεύονται για παράδειγμα τα εξής: **πότε και γιατί στρέφονται τα θρησκευτικά κινήματα στη βία, τη συλλογική ηθική** (πώς οι κανόνες της δικαιοσύνης επηρεάζουν τη συμπεριφορά και τις αντιδράσεις των ατόμων) και την απόκτηση καλύτερης κατανόησης των παραγόντων προστασίας στις κοινότητες.

Το κέντρο **Hedayah** διεξάγει ετήσιο ερευνητικό συνέδριο, στο οποίο γίνεται ένας απολογισμός των σημαντικών **ευρημάτων των ερευνών που πραγματοποιούνται σε διάφορες περιοχές ανά τον κόσμο**: για τον ρόλο των **αφηγημάτων και των αντιαφηγημάτων**, τον ρόλο του **φύλου** στις προσπάθειες για την πρόληψη και καταπολέμηση του βίαιου εξτρεμισμού, τις **προσπάθειες επανάταξης** και τις προσπάθειες για την πρόληψη και καταπολέμηση του βίαιου εξτρεμισμού στον **εκπαιδευτικό τομέα** κ.λπ. Η γνώση και η ενημέρωση γύρω από σχετικές προσπάθειες σε άλλα μέρη του κόσμου

⁽¹⁰⁰⁾ Alava, S., Frau-Meigs, D., & Hassan, G. (2017). *Youth and violent extremism on social media: Mapping the research*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) Publishing. Προέλευση: <http://unesdoc.unesco.org/images/0026/002603/260382e.pdf>.

⁽¹⁰¹⁾ Waldman, S., & Verga, S. (2016). *Countering violent extremism on social media: An overview of recent literature and Government of Canada projects*

with guidance for practitioners, policy-makers, and researchers. Defence Research and Development Canada. Scientific Report DRDC-RDDC-2016-R229. Προέλευση: http://cradpdf.drdc-rddc.gc.ca/PDFS/unc262/p805091_A1b.pdf.

⁽¹⁰²⁾ Hedayah. (χ.η.). *Publications: Reports*. Προέλευση: <http://www.hedayahcenter.org/publications/89/report>.

προσφέρει σπουδαία διδάγματα. Ο απολογισμός της πρόληψης και καταπολέμησης του βίαιου εξτρεμισμού είναι ζωτικής σημασίας. Εκτενείς εργασίες έχουν διεξαχθεί και εκτός ΕΕ όσον αφορά τον ρόλο των γυναικών και τις προσπάθειες επανένταξης.

Το πρόγραμμα εξόδου «**Κοινωνική πρόνοια, ακαδημαϊκοί και εκπαίδευση για το Πακιστάν**» (SWAaT) δείχνει υψηλά ποσοστά **επανένταξης** νεαρών αγοριών με ελάχιστες περιπτώσεις υποτροπής. Η κατανόηση και η αντιμετώπιση των προβλημάτων ψυχικής υγείας (και ειδικά της PTSD) είναι το πλέον βασικό στοιχείο σε αυτό το τοπικό πλαίσιο.

Υπάρχουν κοινοί παράγοντες που οδηγούν στις οδούς που ακολουθούν τα άτομα (κοινωνικές δυσαρέσκειες, φτώχεια, απουσία στοιχειωδών γνώσεων) και στην πρόληψη της ριζοσπαστικοποίησης (αίσθηση συμμετοχής και ένταξης, δεξιότητες κριτικής σκέψης). Επιπλέον, σημαντικά διδάγματα αντλούνται και εκτός ΕΕ όσον αφορά τη συμμετοχή θρησκευτικών ηγετών στην πρόληψη του βίαιου εξτρεμισμού.

Ερευνητικά διδάγματα

Υπάρχει **έλλειψη τεκμηριωμένης έρευνας**, ειδικά γύρω από τον **αντίκτυπο των παρεμβάσεων πρόληψης και καταπολέμησης του βίαιου εξτρεμισμού**, όπως ο **αντίκτυπος των πολυσύνθετων παρεμβάσεων**. Συνεπώς, η έρευνα για την αξιολόγηση του αντίκτυπου και τον αντίκτυπο των πολυσύνθετων παρεμβάσεων (και όχι μεμονωμένων προγραμμάτων ή παρεμβάσεων) πρέπει να αποτελεί πρωταρχική προτεραιότητα. Επίσης επιτακτική είναι η έρευνα με αντικείμενο τους **παράγοντες προστασίας και την ανθεκτικότητα**.

Είναι απόλυτα σημαντικό να συνεχιστεί ο **τριμερής διάλογος**: η επιτυχία και ο αντίκτυπος της έρευνας εξαρτάται από τους αποδέκτες. Η έρευνα δεν πρέπει να διεξάγεται σε απομόνωση

αλλά σε **συνεργασία με υπεύθυνους χάραξης πολιτικής και επαγγελματίες**. Για να είναι επιτυχημένη η συνεργασία, τα ενδιαφερόμενα μέρη θα πρέπει να μάθουν να μάθουν να **εμπιστεύονται το ένα το άλλο και να μιλούν την ίδια γλώσσα**. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί μόνο με περισσότερες ευκαιρίες αλληλεπίδρασης και καλλιέργειας της σχέσης. Πιθανή μέθοδος θα μπορούσε να είναι η καθιέρωση **εθνικών σημείων επαφής για ερευνητές που ασχολούνται με την πρόληψη και καταπολέμηση του βίαιου εξτρεμισμού**.

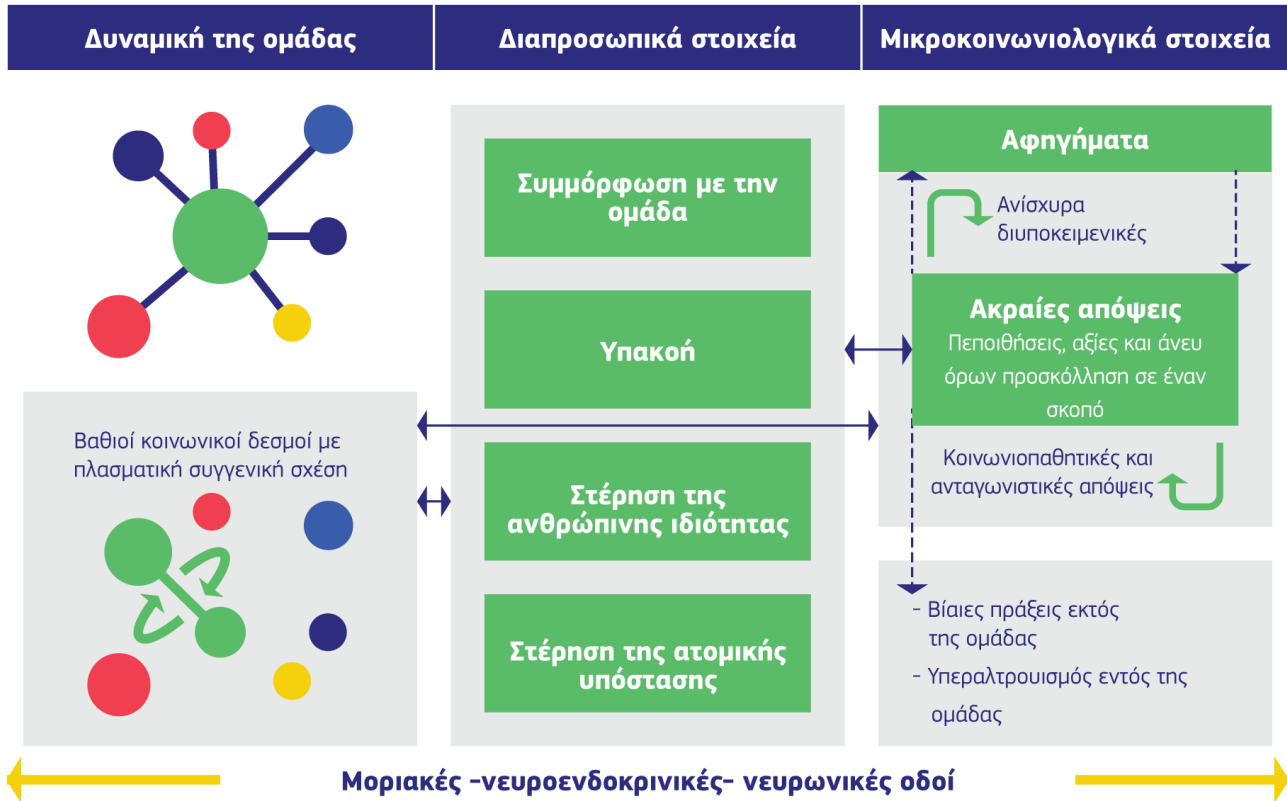
Παράλληλα, σημαντική είναι και η **διαχείριση των προσδοκιών**. Η έρευνα παράγει γνώση, όχι λύσεις. Οι επαγγελματίες και οι ερευνητές θα πρέπει να προσκαλούνται και να συμμετέχουν από την αρχή της αξιολόγησης ή της ερευνητικής διαδικασίας, έτσι ώστε να γίνεται διαχείριση των προσδοκιών.

Η **ΕΕ** διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη σύγκλιση έρευνας, πρακτικής εφαρμογής και χάραξης πολιτικής. Η χρηματοδότηση της έρευνας θα πρέπει να περιλαμβάνει **ειδικό προϋπολογισμό** για ένα κεφάλαιο με τις επιπτώσεις για τους επαγγελματίες και τους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής, με συγκεκριμένο και περιεκτικό τρόπο. Η ΕΕ δεν θα πρέπει να λειτουργεί σε συνθήκες απομόνωσης από τον υπόλοιπο κόσμο. Υπάρχει **πλήθος διαθέσιμων στοιχείων και γνώσεων σε άλλες ηπείρους** και οι κοινές προσπάθειες μπορούν να επιταχύνουν και να βελτιώσουν το έργο των ερευνητών διεθνώς.

Τα ακόλουθα θέματα αποτελούν προτάσεις για μελλοντικές έρευνες:

- αιτούντες άσυλο οι οποίοι έχουν εξαντλήσει όλα τα ένδικα μέσα,
- η σχέση της συμπεριφορικής μεταβολής εντός και εκτός διαδικτύου,
- παράγοντες ανθεκτικότητας,

- διστάμενες απόψεις στο ζήτημα της ουσιαστικής αλλαγής από διαφορετικές πλευρές (ανάλυση της πορείας ζωής),
- οικογενειακή υποστήριξη,
- εργασία με ευάλωτες κοινότητες χωρίς στιγματισμό,
- εμπιστευτικότητα, νόμοι περί τήρησης απορρήτου και προστασίας της ιδιωτικής ζωής, και κοινοποίηση πληροφοριών στην πρόληψη και καταπολέμηση του βίαιου εξτρεμισμού,
- ο ρόλος του φύλου στη ριζοσπαστικοποίηση και την πρόληψη και καταπολέμηση του βίαιου εξτρεμισμού,
- η επίδραση της θρησκευτικής εκπαίδευσης,
- η επίπτωση της μαζικής μετανάστευσης στη ριζοσπαστικοποίηση των κοινοτήτων υποδοχής και μέτρα πρόληψης (από τη φιλοξενία στην εχθρότητα),
- ο αντίκτυπος της ιδεολογίας,
- η μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα των μέτρων και των μηχανισμών για την πρόληψη και καταπολέμηση του βίαιου εξτρεμισμού (το χαμηλότερο επίπεδο τρομοκρατικής απειλής συνεπάγεται και λιγότερους πόρους),
- ρητορική μίσους, προπαγάνδα και ο αντίκτυπός της,
- δεξιός εξτρεμισμός,
- ο αντίκτυπος των πολυσύνθετων παρεμβάσεων.

Εικόνα 1: Ψυχολογικές διεργασίες. Ανατύπωση από τη δημοσίευση «A multilevel social neuroscience perspective on radicalization and terrorism» των J. Decety, R. Pape και C.I. Workman, 2018, *Social Neuroscience*, 13(5), σελ. 513.

Πίνακας 1

Επτά προσεγγίσεις στους ψυχολογικούς μηχανισμούς της ριζοσπαστικοποίησης.

Θεωρία	Βασικές μελέτες	Κεντρικές αρχές	Εξαρτημένη μεταβλητή	Υποστήριξη - εσωτερική εγκυρότητα	Υποστήριξη - εξωτερική εγκυρότητα	Υποστήριξη - εγκυρότητα μέτρησης
Θεωρία της αβεβαιότητας-ταυτότητας	Hogg & Adelman (2013)	Θεωρία κινήτρων και κοινωνικής ταυτότητας	Συμμετοχή και υποστήριξη ριζοσπαστικών ομάδων Απολυταρχική ηγεσία Συμπεριφορική επιθετικότητα και εκθρόνιση	Ισχυρή	Μέτρια	Περιοχή εστίασης
Σημαντική αναζήτηση "3N"	Webber & Kruglanski (2018)	Θεωρία των κοινωνικών ψυχολογικών κινήτρων	Θεώρηση ως κοινωνικά τυπικής βίαιης συμπεριφοράς που παρεκκλίνει από την οπτική της ηλαιοειδούς	Περιοχή εστίασης	Ισχυρή	Μέτρια
Μοντέλο του αφοσιωμένου δράστη	Atran (2016)	Ιδεολογία, αξίες		Μέτρια	Ισχυρή	Μέτρια
Νοστροπία και κοσμοθεωρία	Borum (2014)	Διάκριση παραγόντων νοστροπίας και παραγόντων κοσμοθεωρίας	Άνευ όρων δέσμευση, θυσία και προθυμία εμπλοκής σε ακραία συμπεριφορά για μια ομάδα	Περιοχή εστίασης	Περιοχή εστίασης	Περιοχή εστίασης
Κίνητρα λόγω αντίδρασης	McGregor, Hayes, & Prentice (2015)	Πλαίσιο κινήτρων που περιλαμβάνει την προσωπικότητα και την κοινωνική δυναμική διάκριση άποψης και δράσης	Ψυχολογικό «κλίμα» που αυξάνει τον κίνδυνο συμμετοχής στον βίαιο εξτρεμισμό	Περιοχή εστίασης	Μέτρια	Μέτρια
Προσέγγιση διπλής πυραμίδας	McCaulley & Moskaleiko (2017)		Επιθετική θρησκευτική ριζοσπαστικοποίηση	Περιοχή εστίασης	Μέτρια	Ισχυρή

Πίνακας 1: Ανταγωνιστικές θεωρίες. Ανατύπωση από τη δημοσίευση «The time for causal designs: Review and evaluation of empirical support for mechanisms of political radicalisation» του O. Gøtzsche-Astrup, 2018, *Aggression and Violent Behavior*, 39 (Μάρτιος-Απρίλιος), σελ. 91.

Ακρωνύμια

CA	Προσέγγιση δυνατοτήτων
CBPR	Συμμετοχική έρευνα με βάση την κοινότητα
CIPDR	Διυπουργική Επιτροπή για την Πρόληψη του Εγκλήματος και της Ριζοσπαστικοποίησης (Comité interministériel de prévention de la délinquance et de la radicalization)
CNRS	Εθνικό Κέντρο Επιστημονικής Έρευνας της Γαλλίας (Centre national de la recherche scientifique)
COSPRAD	Επιστημονικό Συμβούλιο για τις Διαδικασίες Ριζοσπαστικοποίησης (Conseil scientifique sur les processus de radicalisation)
CVE	Καταπολέμηση του βίαιου εξτρεμισμού
CYBERA	CYBER-VERA
DARE	Βάση δεδομένων και αξιολόγηση κινδύνου βίαιων εξτρεμιστών
DFID	Υπουργείο Διεθνούς Ανάπτυξης (Ηνωμένου Βασιλείου)
ERG 22+	Extremism Risk Guidance
FGC	Ευρύτερες οικογενειακές συναντήσεις
FTF	Αλλοδαποί τρομοκράτες μαχητές
ΓΚΠΔ	Γενικός κανονισμός για την προστασία δεδομένων της ΕΕ
GLM	Μοντέλο καλής ζωής
IC	Πολυπλοκότητα της ενσωμάτωσης
ICCT	Διεθνές κέντρο για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας
YEN	Υπηρεσίες επιβολής του νόμου
MADDD-ή-Rad-17	Model of Analysis for Differentiating Delusional Disorder from the Radicalization of Extreme Beliefs–17 Factor
MAUT	Θεωρία χρήσης πολλαπλών χαρακτηριστικών
ΜΚΟ	Μη κυβερνητική οργάνωση
PRISM	Προληπτικό μοντέλο υποστήριξης της ένταξης
PST	Υπηρεσία ασφάλειας της νορβηγικής αστυνομίας (Politiets sikkerhetstjeneste)

PTSD	Διαταραχή μετατραυματικής καταπόνησης
RAN	Δίκτυο ευαισθητοποίησης για τη ριζοσπαστικοποίηση
RUSI	Βασιλικό Ινστιτούτο των Ηνωμένων Υπηρεσιών της Βρετανίας
SAVE	Structured Assessment of Violent Extremism
SPJ	Διαρθρωμένη επαγγελματική κρίση
SWAaT for Pakistan	Κοινωνική πρόνοια, ακαδημαϊκοί και εκπαίδευση για το Πακιστάν
TRAP-18	Terrorist Radicalization Assessment Protocol
HE	Ηνωμένα Έθνη
UNCTED	Εκτελεστική Διεύθυνση της Αντιτρομοκρατικής Επιτροπής του Συμβουλίου Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών
UNDP	Πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών για την Ανάπτυξη
UNESCO Εθνών	Εκπαιδευτική, Επιστημονική και Επιμορφωτική Οργάνωση των Ηνωμένων
USAID	Οργανισμός Διεθνούς Ανάπτυξης των ΗΠΑ
USIP	Ίδρυμα για την Ειρήνη των Ηνωμένων Πολιτειών
VAF	Vulnerability Assessment Framework
VERA-2	Violent Extremism Risk Assessment, version 2